

İLİM VE KÜLTÜR TARİHİNDE
SİVÂSÎLER

ULUSAL SEMPOZYUMU TEBLİĞLERİ

30 NİSAN – 1 MAYIS 2010
SİVAS, TSO KONFERANS SALONU

Âlim, Şâir, Sûfî Abdülehad Nûrî-i Sivâsî

DR. İBRAHİM BAZ
ARAŞTIRMACI - YAZAR

*Gözlerüm yaş yerine kan ağlasun
Dîdeye kıymaz mı dîdâr isteyen.
Abdülehad Nûrî*

GİRİŞ

Abdülehad Nûri Efendinin yaşadığı XVII. yüzyılın ilk yarısı, Osmanlı tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır. Celâlî isyanlarının Anadolu'yu sarmış, I. Ahmed, II. Osman, IV. Murad ve IV. Mehmed'in daha çocuk yaşta padişah olmuş, Sultan I. Mustafa ve Sultan İbrahim'in sinirsel rahatsızlıklar yaşadığı bir dönemde tahta geçmiştir. Bunun yanında Kösem Sultan başta olmak üzere saray kadınlarının devlet yönetiminde etkili olduğu, şehzâdelerin vilâyetlere gitmediği ve böylece devlet tecrübesi edinemedikleri ve devletin sınırlarını dahi bilmedikleri,¹ cülûs bahşişlerinin sa-

1 Özcan, Abdülkadir, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Duraklama ve Gerilemesinin Sebepleri Hakkında Bazı Tespitler ve Alınan Tedbirlere Genel Bir Bakış", İlim ve Sanat, sy. 44-45 (1997), s. 23.

rayın altın eşyalarının sikke kesilmesi ve zenginlerden borç alınarak ödenecek kadar hazinen boşalıp kaynakların tükendiği ve giderin gelirden daha fazla olduğu,² lükse önem verildiği, rüşvetin yaygınlaştığı, halkın vergilerden bıktığı ve göçebe hayatın arttığı, Anadolu ve Rumeli’de birçok yerin harabeye döndüğü bir süreç yaşanmıştır.³ Ancak bütün bunlara birlikte özellikle II. Osman ve IV. Murad gibi yenilikçi ve kararlı padişahların bulunmasına, toplumdaki bozuklukları teşhis ve tespit ederek çıkış yollarını gösteren layihaların sunulmasına rağmen,⁴ önceki yıllara nazaran ihtişam ve parlaklığın azaldığı,⁵ bütün bunların neticesinde doğal olarak buhran dönemlerinin başladığı siyâsî ve iktisâdî bir dönemdir. Abdülehad Nûrî, içerisinde yaşadığı ortamın siyâsî ve içtimâî alanlarında gördüğü bozulmaları şâir kimliği ile ele alarak tasvîr eder. “*Kasîde Der Beyân-ı Ahvâl-i Zamân*” başlığı ile yazdığı dokuz kıtalık şiirde, rüşvet, zulüm, işlerin çocuklara bırakılması, ilmî mesnedi bulunmayan fikirlerin ortaya atılması gibi bozuklukların sebebini teşkil eden noktalara vurgu yapar. Şiirin beşinci kıtasında, vâizlerin oyununa gelen devlet yönetimindeki basîretsiz kişileri kastederek, “Osmâniyân” ın din sarayını yıkmaya karar verdiği şeklinde, idam edilmenin çok zor olmadığı bir dönemde kendisini tehlikeye atabilecek cümleleri söylemekten geri durmaz. Rüşvetle zulmün baskısı altındaki halkın “eyne’l-mefer-kaçacak yer yok mu”⁶ diye fevârân ettiğini dile getirerek, şiirin son kıtasında Hz. Peygamberden medet diler. Şiir şu şekildedir:

-
- 2 Katip Çelebi, *Bozuklukların Düzeltmesinde Tutulacak Yollar (Düstûru’l-Amel li-İslâhi’l-Halel)*, haz.: Ali Can, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1982, s. 30; İnalçık, Halil, “Osmanlı Tarihine Toplu Bir Bakış”, *Osmanlı*, c. I, s. 110; Halaçoğlu, Yusuf, XVI-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı, Ankara 1996, s. 77.
- 3 Suraiya, Faroghî, “İktisat Tarihi 17. ve 18 Yüzyıllar”, *Türkiye Tarihi*, İstanbul, 1995, c. II, s. 191-196.
- 4 İslam tarihinde, devlet başkanın veya diğer yöneticilerin nasıl olması gerektiği hakkında bilgi veren ve toplumdaki aksaklıkları teşhis ve bunların çıkış yollarını gösteren bir çok eser kaleme alınmıştır. Farabî’nin *Medînetü’l-Fâzıla’sı* (Fârâbî, el-Medînetü’l-Fâzıla, çev: Ahmet Aslan, KB Yay., Ankara 1990), *Nizâmülmülk’ün Siyâsetnâme’si*, Kanûnî devri sadrazamlarından Lütü Paşa’nın *Asaf-nâme’si* ve incelediğimiz dönemdeki Koçi Bey Risâlesi (Koçi Bey, Koçi Bey Risâlesi, sad: Zuhuri Danışman, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1985) ve Katip Çelebi’nin *Düstûru’l-Amel li-İslâhi’l-Halel* (Katip Çelebi, *Bozuklukların Düzeltmesinde Tutulacak Yollar (Düstûru’l-Amel li-İslâhi’l-Halel)*, haz: Ali Can, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1982) bunlardan bazılarıdır. Geniş bilgi için bkz. Yurdaydın, Hüseyin Gazi, *İslam Tarihi Dersleri*, Ankara 1971, s. 121. Ayrıca Bkz. Öz, Mehmed, “Onyedinci Yüzyılda Osmanlı Devleti: Buhran, Yeni Şartlar ve İslahat Çabaları Hakkında Genel Bir Değerlendirme”, *Türkiye Günlüğü*, sy., 58 (Kasım-Aralık 1999), ss. 48-53.
- 5 Mantran, Robert, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, çev: Server Tanilli, İstanbul 1992, c. I, s. 277.
- 6 Abdülehad Nûrî, yaşadığı dönemde, adaletsizlik, zulüm ve rüşvet neticesinde kime güvenip, tehlike anında nereye kaçacağını bilemeyen halkın durumunu kıyamet sahnesi ile benzeştirek tasvir eder. Nûrî Efendi’nin kullandığı “eyne’l mefer” ibâresi Kur’an-ı Kerim’de kıyâmet günündeki insanın halini anlatmaktadır. Bkz. *Kıyâmet Süresi*, 75/10.

KASİDE DER BEYÂN-I AHVÂL-İ ZAMÂN⁷

1. Âteş-i gayret vücûdum içre sûzân bir yana
Nâr-ı hasret kab-i vîrânnumda pinhân bir yana
Ten-güzârân bir yana hayran-dil ü cân bir yana
Baş-ı galtân bir yana a'zâ-i perişân bir yana
2. Nûr-ı vechün pertevin salmazsa ol hayra'l-beşer
Muntazam olmaz bu 'alem bir dahi gitdi gider
Bir birünün zıddıdur şimdi muhâlif devr ider
Çarh-ı gerdân bir yana dulâb-ı devrân bir yana
3. Zulm ile rüşvet ile pür oldı çün rûy-ı zemîn
Gâyet ile müşkil oldı intizâm-ı emr-i dîn
Şath-ı tâmât ile yüz bin lâf urur her bî-yakîn
Za'f-ı îmân bir yana da'vî-i merdân bir yana
4. Milk-i dîni bir alay bî-dine taksim itdiler
Cem' olup bünyâd-ı dîni hedme terkîm itdiler
Emr-i tedbîri biraz oğlana teslim itdiler
Meyl-i sibyan bir yana maksûd-ı pîrân bir yana
5. Ref'-i şer'-i Ahmedîye kasd idince kâdıyân
Kasr-ı dîni yıkmağa şart eyledi Osmâniyân
Bahr-ı gaflet içre gark oldı kamu halk-ı cihân
Gitdi mîzân bir yana âyât-ı bürhân bir yana
6. Kışver-i İslâm olup zulm âteşiyle pür-şerer
Her taraftan halk-ı âlem çağırur eyne'l-mefer
Saltanât muhtell olupdur cümle yârân bî-haber
Emr-i sultân bir yana ashâb-ı tuğyan bir yana
7. Dîdeler hün-bâr olup ağlar re'âyâ zâr zâr
İtdi vâhşiler gibi her biri seyr-i kühsâr
Bahr u berde fitne vü âşûb oldı âşikâr
Zulm-i büldân bir yana ahvâl-i 'ummân bir yana
8. Râh-ı şer'-i terk idüp bi'llah 'isyân itdiler
Dâr-ı İslâm'un esâsın cümle vîrân itdiler
Şer'-i tebdil eyleyüp kânuna tuğyan itdiler
Ehl-i dîvân bir yana ahkâm-ı Kur'ân bir yana

9. Yâ Rasulallah meded 'âlem harâb oldı harâb
Lutf u ihsân u mürüvvet eyle olsun feth-i hâb
Yanlarında Nûriyâ mensûha dönmişdür kitâb
Şimdi insan bir yana takvâ vü ikân bir yana.

Abdülehad Nûrî'nin yaşadığı XVII. yüzyılın ilk yarısında, tasavvuf tarihinin önemli simâlarının yaşadığını görüyoruz. En başta, Celvetiyye tarikatının kurucusu Aziz Mahmud-i Hüdâyî (öl.1038/1628),⁸ Halvetiyye'nin Ramazâniyye kolunun kurucusu Ramazan Mahfi (öl.1052/1642), Ramazâniyye'nin alt kolu olan Cihangiriyye'nin kurucusu Pîr Hasan Burhâneddîn-i Cihangirî (öl. 1074/1663), Halvetiyye'ye bağlı Uşşâkiyye'nin alt kolu olan Câhidiyye'nin kurucusu Pîr Ahmed-i Câhidî Efendi (öl. 1070/1660), Abdülehad Nûrî ile görüşmüş kişilerden biri olan Halvetiyye'ye bağlı Karabâşiyye'nin kurucusu Karabaş Velî Pîr Alî Alâeddîn Atvel (öl.1097/1685), Kâdiriyye'ye bağlı Rûmiyye (İsmâiliyye) kolunun kurucusu İsmâil Rûmî Efendi (öl.1041/1631 veya 1053/1643), Olanlar Şeyhi İbrahim Efendi (öl. 1065/1654), Galata Mevlevîhanesi şeyhi İsmail-i Ankaravî (öl. 1041/1631), Halvetiyye-i Şemsiyye'yi İstanbul'a taşıyan Abdülmecîd-i Sivâsî. Müellifimizin vefâtından sonra, XVII. yüzyılın ikinci yarısına tekâbül eden dönemde ise, başta Halvetiyye-i Ahmedîyye'nin alt kollarından Mısıriyye'nin kurucu Niyâzî-i Mısrî (öl. 1105/1694), Halvetiyye'nin Nasûhiyye kolunun kurucusu Muhammed Nasûhî Efendi (öl. 1130/1718) ve İsmâil Hakkı Bursevî (1063/1653-1137/1725) gibi mutasavvıfların yaşadığını görüyoruz.

Bu dönem sûflerinin şiirlerinde görülen Yunus Emre çizgisi, Aziz Mahmud Hüdâyî, Abdülehad Nûrî ve Niyâzî-i Mısrî başta olmak üzere, şâir sûflerin güftelerinin bestelenmesine ve günümüze kadar ulaşmasına etkide bulunmuştur.⁹ Ancak, buraya kadar değinmediğimiz mutasavvıflarla fıkıh ehli arasında meydana gelen ve padişahlardan halkın bütün tabakasına kadar herkesi bir şekilde etkileyen ve *Kadıızâdeler-Sivâsîler* isimle tarihteki yerini alan tartışmalar döneme damgasını vurmuştur. Abdülehad Nûrî Efendi, bu tartışmada birinci dereceden yer almış, eserleri-

⁸ Hasan Kamil Yılmaz, Aziz Mahmud Hüdâyî; Yılmaz, Necdet, OTT, ss. 359-378.

⁹ Dönemin önde gelen bestekarları ve dîvân şâirleri arasında tarikatlara girerek tasavvuf terbiye almış kişiler bulunmaktadır. Örneğin devrin en önemli bestekârı kabul edilen ve ilerde bestelenen ilâhîlerini ele aldığımız bölümde bilgi verileceği üzere Abdülehad Nûrî'nin de bir ilâhîsini besteleyen Hafız Post Halvetî'dir. Bkz. Ergun, Antoloj, c. I, s. 25; Mustafa İsen, Divân Şâirlerinin Tasavvuf ve Tarikat İlişkileri" Milli Eğitim, sy.: 84 (Nisan 1989), ss. 23-24. Ayrıca bkz. Yılmaz, OTT, ss. 464-467, 529-531.

nin çoğunu çarpık bir din anlayışı veya dini menfaate alet etmek şeklinde tanımlanabilecek bu tartışmanın konuları ile ilgili kaleme almıştır.

ABDÜLEHAD NÛRÎ'NİN HAYATI

I. HAYATI

A- İsmi, Unvanı ve Mahlası

Abdülehad Nûrî Efendi'nin tam adı, *Evhadü'd-Dîn Ebu'l-Mekârim 'Abdü'l-Ehad en-Nûrî ibn Muslihu'd-Dîn-i Safâyî b. İsmâil b. Ebi'l-Berekât'tır*¹⁰. Sivas'lı olması nedeniyle de bazı kaynaklarda *'Abdü'l-Ehad en-Nûrî es-Sivâsî* şeklinde kaydedilmektedir¹¹.

Abdülehad Nûrî Efendi, kendisini "*muwahhidlerin en fakîri Abdülehad*" lakâbını ise "*Evhadüddîn en-Nûrî*"¹² olarak, halîfesi Nazmî Efendi ise şeyhini, ismi *Abdülehad*, künyesi *Ebü'l-Mekârim*, lakabı *Evhadüddîn*, mahlası ise *Nûrî*'dir¹³ şeklinde tanıtır ve yazdığı bir şiirde onu şöyle tavsif eder:

"...

Gel eyleyelüm seninle tavsîf,

Ya'ni ki, cenâb-ı Pîr'i ta'rîf.

'Abdü'l-Ehad ism, Nûrî mahlas,

Ol Pîr idi feyz-i külle muhtass.

Nûrî idi mahlas ana zîrâ,

*Nûr olmuş idi beğim serâ-pâ..."*¹⁴

10 Nazmî, Hediyye, s. 213.

11 Müstakimzâde, Mecelletü'n-Nisâb, vr., 429a; Mehmed Sâmi, Esmâr-ı Esrâr, s. 51; Brockelmann, Carl, Geschichte der Arabischen Litteratur Supplementband, Leiden 1937-1942, c. II, s. 662 (GAL).

12 A. Nûrî, Mir'âtü'l-Vücûd ve Mirkâtü'ş-Şühûd, Süleymâniye Ktp., Hasan Hüsnü Paşa Bl., nr., 1193, vr. 1b

13 Nazmî, Hediyye., aynı yer. Diğer kaynaklar da onu bu şöhretiyle zikretmektedir. Bkz.: Uşşâkizâde Seyyid İbrahim, Zeyl-i Şakâik (Hans Joachim Kissling tarafından önsöz ve alfabetik fihrist ilavesiyle yapılan tıpkıbasım), Wiesbaden 1965, s. 539; Şeyhî, Mehmed Efendi, Vekâyiu'l-Fudalâ, haz. Abdülkadir Özcan, İstanbul 1989, c. I, s. 547; Müstakimzâde Süleyman Sa'deddîn, Hülâsatü'l-Hediyye, Millet Ktp., Ali Emîrî, nr. 1082, vr. 37a; Müstakimzâde, Mecelle, vr., 429a; Harîrîzâde, M. Kemaleddin, Tibyânu Vesâilî'l-Hakâik fi Beyânu Selâsili't-Tarâik, Sül, Ktp., İbrahim Ef., nr. 431, c. II, vr. 216b; Kehhale, Ömer Rıza, Mu'cemü'l-Müellifin, İstanbul 1901, c. 5, s. 493; İsen, Mustafa, "Mutasavvıflara, Süfi Şairlerce Yazılan Mersiyeler ve Süfi Düşüncesine Göre Ölüm", Türklük Araştırmaları Dergisi, VII(1991-92), s. 320; Erdemir, Avni, "Nuri", Anadolu Sahası Musikîşinas Divan Şairleri, Ankara 1999, s. 349.

14 Nazmî, Hediyye, 212

B- Doğum Yeri ve Doğum Tarihi

Abdülehad Nûrî Efendi, Sivas'ta dünyaya gelmiştir.¹⁵ Abdülehad Nûrî Efendi'nin doğum tarihi hakkında kaynaklarda üç farklı tarih zikredilmektedir. Abdülehad Nûrî Efendi'nin halîfesi Muhammed Nazmî Efendi Hediyyetü'l-İhvân isimli eserinde, şeyhinin doğumunu anlatırken: " *Sene, selâse ve elfde vücûd-i mes'ûd, 'âlem-i mevdûdu bedr-i münîr, tamâm kâmil zâhir ve bâhir olup eşi'â-i lemeât-ı zât-ı kerâmet-sıfâtı, 'âlem ve 'âlemiyânı münevver eyledi. Ya'ni, vilâdetleri Sivas'da bin üç tarihinde vâki' olmuştur*" diyerek 1003/1594¹⁶ tarihini vermektedir.¹⁷ Buna rağmen 1013/1604¹⁸ ve 1001/1592¹⁹ tarihleri vermiş olsa da doğrusu 1003/1594 olmalıdır.²⁰

- 15 Nazmî, Hediyye, s. 214; Uşşâkizâde, Zeyl, s. 539; Şeyhî, Vekâiyü'l-Fudalâ, c. I, s. 547; Müstakimzâde, Süleyman Sadeddin, Terâcim-i Ahvâl-i Şüyûh-ı Ayasofya, Sül. Ktp., Es'ad Ef., 1716/2, vr. 13b; Safâyî, Mustafa, Tezkiretü'ş-Şuarâ, Sül. Ktp., Es'ad Ef., nr. 2549, vr. 335a; Kemiksizzâde Saffet Mustafa, Nuhbetü'l-Âsâr min Ferâidi'l-Eşâr, İÜ. Ktp., Türkçe yazma, nr. 6189, vr. 140b; Tevfik, Mecmûatü't-Terâcim, İÜ. Ktp., Türkçe yazma, nr. 192, vr. 42b (Tevfik, Tezkire); Hüseyin Vassâf, Sefîne-i Evliyâ-yı Ebrâr Şerh-i Esmâr-ı Esrâr, Sül. Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 2307, c. III s. 357; Hocazâde Ahmed Hilmi, Ziyâret-i Evliyâ, İstanbul 1325, s. 88; Sadık Vicdânî, Tomar-Halvetiyye (haz. İrfan Gündüz), İstanbul 1995, s. 251; Bursalı, OM (Ahmed Remzî Akyürek'in "Miftâhu'l-Kütüp ve Esâmî-i Müellifin Fihristi ile birlikte tıpkı basım, (haz.: Mustafa Tatçı, Cemal Kurnaz), Bizim Büro Basımevi, Ank., 2000, c. I, s. 121; a. mlf., Meşâyih-i Osmâniyyeden Sekiz Zâtın Terceme-i Ahvâli, İst., 1318, s. 35 (Bursalı, sekiz zât); a. mlf., "Şeyh Abdülehad en-Nûrî" (Terâcim-i Ahvâl), Sırât-ı Müstakim, VII, (161), 9. 1327, s. 69; Hüseyin Ayvansarâyî, Mecmûâ-i Tevârih, haz. Fahri Ç. Derin-Vahid Çabuk, İstanbul 1985, s. 212; Mehmed Süreyya, Sicill-i Osmânî Yâhud Tezkire-i Meşâhîr-i Osmâniyye, I-IV, c. III, İstanbul 1313, s. 294; Tuman, Nail, Tuhe-i Nâilî, (Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri), 31 Mart 1949, "Nûrî" md., c. 2, s. 1103; Kehhale, Ömer Rıza, Mu'cemü'l-Müellifin, Beyrut. Trs., c. 5, s. 66; Pakalın, M. Zeki, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü (I-III), MEB. Yay. İst., 1993 c. III, s. 208; Heyet, Evliyalar Ansiklopedisi, Türkiye Gazetesi Yay., İstanbul, 1992, c. I, s. 273; Heyet, İslam Alimleri Ansiklopedisi, Türkiye Gazetesi Yay., İstanbul, c. 14, s. 118; Heyet, Meydan Larousse, İstanbul, 1992, c. I, s. 25; Tekin, Arslan, Edebiyatımızda İsimler ve Terimler, Ötüken Yay. İkinci Basım, İstanbul 1999, s. 11-12.
- 16 Unat, Faik Reşit, Hicrî Takvimleri Milâdi Tarihe Çevirme Kılavuzu, TTK. Basımevi, Ank., 1994, s. 68.
- 17 Nazmî, a.g.e., 214; Ayrıca bkz. Uşşâkizâde, a.g.e. 539; Şeyhî, a.g.e., c. I, s. 547; Süreyya, a.g.e., c. III, 294; Nail Tuman, a.g.e., c. 2 s. 1103; Bağdathî İsmail Paşa, Hediyyetü'l-Ârifin, Esmâü'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin, c. I, İstanbul 1951, s. 493.
- 18 Bursalı, a.g.m., s. 69; Bursalı, Sekiz Zât, s. 35; Hocazâde, Ziyâret, s. 88; Vicdânî, a.g.e., 251.
- 19 Mehmed Sâmî, Esmâr-ı Esrâr, s. 51. Hatta, Hüseyin Vassaf, bu tarihlerden hangisinin doğru olduğu konusunda tam bir karar veremediği için olsa gerek, 1003 veya 1013'de diyerek iki ayrı tarih zikretmektedir. Bkz.: Vassâf, a.g.e., c. III, s. 357.
- 20 Bkz. Yılmaz, Necdet, OTT, s.202; a. mlf., Abdülehad Nûrî-i Sivâsî ve Mir'âtü'l-Vücûd ve Mirkâtü'ş-Şühûd Adlı Eseri, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), MÜSBE, İstanbul 1993, s. 12; Akkaya, Hüseyin, Abdülahad Nûrî ve Divanı, s. 53; Çelik, Nilüfer, Abdülahad Nûrî ve Divanını Tenkitli Metni (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), FÜSBE, Elazığ, 1999, s. III; Üçer, Müjgan, "Yunus İzinde Bir Şair: Nûrî-i Sivâsî (Abdülehad Nuri)", Revak, 1993, s. 56; Işın, Ekrem, "Abdülahad Nuri", DBİAİ, c. I, s. 21; a.mlf., "Abdülahad Nuri", Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1999, c. II, s. 33; Uçman, Abdullah, "Abdülahad Nuri" Sahabeden Günümüze Allah Dostları, Şule Yay., İstanbul 1995, c. 8, s. 228;

C- Ailesi

Abdülehad Nûrî Efendi'nin babası, çok küçük yaşta iken kaybettiği, kâdılar zümresinden Muslihuddin Mustafa Safâî Efendidir.²¹ Dedesi, ağabeyi Şemseddin-i Sivâsî'den ilim okumuş ve onunla 999/1591'de hacca gitmiş,²² özellikle fıkıh ve hadis konusunda kendini yetiştirmiş ve *Mültekâ'l-Ebhur'a*²³ şerh yazmış, dönemin Sivas müftüsü Mevlânâ İsmâîl Efendidir.²⁴

Nûrî Efendi'nin annesi, Muharrem Efendinin kızı ve Abdülehad Nûrî'nin şeyhi Abdülmecîd-i Sivâsî'nin (ö. 1049-1639) kız kardeşi Safâ Hatun'dur.²⁵ Babası ile annesi amca çocuklarıdır. Nûrî Efendi'nin şeyhi Abdülmecîd-i Sivâsî, aynı zamanda dayısıdır.

Abdülehad Nûrî'nin Abdüssamed ve Kâmil Ağa isminde iki kardeşi vardır.²⁶

Görüldüğü gibi Abdülehad Nûrî Efendi, hem ilmî ve hem de tasavvufî açıdan yaşadıkları devrin önde gelen âlim ve sûfilerinden olup, her iki sahada da kıymetli eserler telif etmiş, irfan ve takvasıyla şöhret olmuş köklü bir aileye mensuptur.²⁷ Onun gerek Sivas'ta ve gerekse dayısı Abdülmecîd-i Sivâsî ile hicret ettiği İstanbul'da bulunduğu aile ortamı ve sosyal çevre, kendisini yetiştirmesi açısından büyük bir imkan olmuştur.

a.mlf., "Abdülahad Nuri", Büyük Türk Klasikleri, İstanbul 1987, c. 6. s.35. Abdullah Uçman, bu iki kaynaktan 1003/1594 tarihini verirken, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'nde ise Hüseyin Vassaf gibi 1003 veya 1013 şeklinde iki tarih takdim etmektedir. Bkz. Uçman, Abdullah, "Abdülahad Nuri", TDVİA, c. I, s. 178; Heyet, "Abdülahad Nuri" Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi, İstanbul 1983, c. I, s. 41; Serin, Rahmi, İslam Tasavvufunda Halvetilik ve Halvetiler, Petek Yay., İstanbul 1984, s. 162; Kemikli, Bilal, "Sivaslı Şâir-Mutassavvif Abdülehad Nûri ve Bir Şiiri", Sivas Altıncı Şehir, yıl:1, sy. 2, (Nisan-Haziran), 1997, s. 33; Özdamar, Mustafa, Pîrân, Kırk Kandil Yay., İstanbul, 2002 s. 355.

21 Nazmî, Hediyye, s. 213.

22 Recep Sivâsî, Necmü'l-Hüdâ fi Menâkıbı'ş-Şeyh Şemseddin Ebu's-Senâ, Süleymâniye Ktp., Lala İsmâîl Kitaplığı, nr. 694/2, vr. 41a.

23 İbrahim b. Muhammed Halebî'nin (ö.956/1549) Osmanlı Medreselerinde uzun yıllar ders kitabı olarak okutulan bu eser 17.000' den fazla fikhî meseleyi ihtiva etmektedir. Üzerine elliden fazla şerh yazılmış ve çeşitli ülkelerde çok sayıda basımı yapılmıştır. Bkz: Has, Şükrü Selim, "Halebî İbrahim b. Muhammed, TDVİA, İst., 1997, c. XV, ss. 231-232

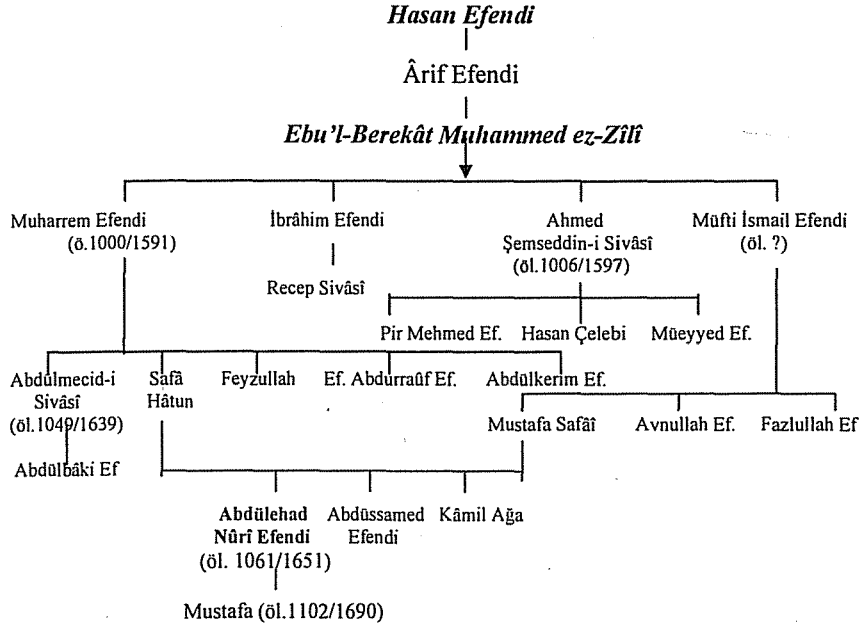
24 Nazmî, Hediyye, s. 213

25 Nazmî, Hediyye, aynı yer; Uşşakîzâde, Zeyl, s. 539; Şeyhî, Vekâiyü'l-Fudalâ, c. I, s. 547; Vassâf, Sefîne, c. III, s. 357; Bursalı, OM, c. I, s. 121; Mehmed Süreyya, kanımızca küçük bir dikkat kayması sonucu Abdülehad Nûrî'nin annesi Safâ Hatun'u Abdülmecid-i Sivâsî'nin yerine Şemseddin-i Sivâsî'nin kız kardeşi olarak göstermiştir ki, bu doğru değildir. Bkz. M. Süreyya, Sicilli Osmânî, c. III, s. 294.

26 Nazmî, Hediyye, s. 173, 215.

27 Geniş Bilgi için bkz. Gündoğdu, Cengiz, "Türk Tasavvuf Kültürü'nde Bir Şeyh Ailesi: Şemsî-Sivâsîler", Türkler, (Ed: H. Celal Güzel), Ankara, 2002, c. XI, ss. 128-140; Kılıç, Rüya, "Sivas'tan İstanbul'a Bir Tarikat Portresi: Şemsîyye ve Sivâsiyye", Türkler,, (Ed: H. Celal Güzel), Ankara, 2002, c. XI, ss. 120-127.

Abdülehad Nûrî Efendi'nin soy kütüğünü, şema halinde²⁸ şu şekildedir:

D- İstanbul'a Hicreti ve Tahsili

Nûrî Efendi, çok küçük bir yaşta babasını kaybetmişti.²⁹ O tarihlerde şöhreti Sivas ve civarını aşarak İstanbul'a ulaşan Abdülmecid-i Sivâsî, Padişah III. Mehmed (1003/1595-1012/1603) tarafından bir ferman³⁰ ile İstanbul'a davet edilir.³¹ Giderken, yanına kendi ailesi ile birlikte, kocasını kaybetmiş olan kardeşi Safâ Hatun ve çocukları Abdülehad, Abdüssamed

28 Müstakimzâde, Mecelletü'n-Nisâb'da Nûrî Efendi hakkında bilgi verirken, benzer bir şemâ çizdiği gibi (bkz. Müstakimzâde, Mecelle, vr. 429a).

29 Kaynaklarda kaç yılında vefat ettiğine dair bir kayda rastlayamadık. Ancak, Nûrî Efendi'nin 1594 yılında doğduğu ve İstanbul'a hicretinin de 1008/1599 veya 1009/1600'da olduğu kabul edilirse, babasını altı yaşında önce herhangi bir tarihte kaybettiği ortaya çıkmaktadır.

30 Bu ferman şöyledir: "Faziletli ve kerâmetli Abdülmecid Efendi, merhum 'ammîn Şems Efendi'nin Eğri Seferi'nde refâkatından, zâhiren ve bâtinen çok menâfi'ler müşâhede etmişzidir. Ba'de'r-rücu' Dâru's-Saltana'da ikâmetlerin murad etmiş idim. Pîr'liği özr-i kavî olmağın izin vermiştim. Hâlâ seni kavlen ve fi'len ve vasfen ona müşâbehet-i tâmmeye ile müşâbehetin olduğu mesmû'um olmağın, derunumuzdan meyl-i tâm etmişzidir. Hatt-ı Şerifim vüsûlunda Dâru's-Saltana'ya hicret etmen emrim olmuştur. İhmâl olunmaya". Bkz. Nazmî, Hediyye, s. 124; Şeyhî, Vekâyi'u'l-Fudalâ, c.III, s. 63; Müstakimzâde, Hülâsa, vr. 24a.

31 Nazmî, Hediyye, s. 124; Şeyhî, Vekâyi'u'l-Fudalâ, c.III, s. 63; Hocaşâde, Ziyâret, s. 85; Vicdânî, Tomar, s. 251; Bursalı, OM, s.120; Bilmen, Ömer Nasuhî, Büyük Tefsir Tarihi (Tabakâtü'l-Müfessirîn), Bilmen Yay., İstanbul 1974, c.II, s. 693; Bursalı, Sekiz Zât, s. 35

ve Kâmil Ağa'yı da alır³². Bu hicret 1008/1599 veya 1009/1600 tarihlerinde gerçekleşmiştir³³ ve Nûrî Efendi beş-altı yaş civarında iken İstanbul'a gelmiş olmalıdır.

Abdülehad Nûrî Efendi, aile yapısından anlaşılacağı üzere gerek Sivas'ta, gerekse İstanbul'da, zahirî ilimlerle tasavvufî atmosferin beraber teneffüs edildiği dindar bir aile ortamında büyümüştür.

Nazmî Efendinin bildirdiğine göre, babasının amcası olan Şemseddin-i Sivâsî, vefatına yakın bir zamanda: "Abdülehad'ı bana getirin" buyururlar. Kendisine getirilen Abdülehad'ı alıp bir saat kadar bağrına basarak "teveccüh-i tâm ile müteveccih olurlar."³⁴ Müstakimzâde, bu durumu: "Hazret-i Şems-i mezkûrun âhir-i 'ömrlerinde manzûr-ı nazar-ı himmetleri ve mazhar-ı du'â-yı hayr u bereketleri olmuşdur"³⁵ diyerek ifade eder.

Nûrî Efendi, ilk dînî bilgileri aile içerisinde almaya başlamıştır. İstanbul'a hicret etmeden önce, "Sivas'ta iken, sığar-ı sinnlerinde Kur'an-ı 'Azîmü's-şân ve Nahv u Sarf'dan kadr-i mâ yümkin'i ta'allüm etmişler" dir³⁶. İstanbul'a vardıktan sonra dayısı Abdülmecid-i Sivâsî, yeğenin in iâşesi ile ilgilendiği gibi, onun tahsili ile de yakından ilgilenmiştir. Nazmî Efendi, hocası Abdülehad Nuri Efendi için İstanbul'da zamanın "ulemâ-yı kirâm ve fuzelâ-yı izâmından aklıyye ve nakliyyeyi bi't-tahkîk ve tedkîk tahsîl"³⁷ edip, Sivas'ta başladığı zâhirî ilimlerdeki eğitimini "İstanbul'da ikmal etti."³⁸ der ve "'âlem-i tufûliyyetten Hz. 'Azîz'in himmet ve terbiyesi ile 'ömrüm yigirmi seneyi tecâvüz idince, ulûm-i zâhirede ta'lim ve ta'allüm ve ifâde ve te'lif ve tasnife masrûf olunup"³⁹ sözünü nakleder.

Nûrî Efendinin yukarıdaki ifadesinden yola çıkarak diyebiliriz ki, bir çok âlimden ilim tahsil etmiş olsa da, tasavvufî terbiyeyi aldığı dayısı Abdülmecîd-i Sivâsî, onun aynı zamanda zâhirî ilimlerde de en çok istifade ettiği hocası olduğu bir gerçektir.

32 Nazmî, Hediye, s. 125, 215; Şeyhî, Vekâiyü'l-Fudalâ, c.III, s. 63 Müstakimzâde, Hülâsa, vr. 24a; Gündoğdu, Abdülmecîd-i Sivâsî, s. 58.

33 Gündoğdu, Abdülmecîd-i Sivâsî, aynı yer.

34 Nazmî, Hediye, s. 214.

35 Müstakimzâde, Hülâsa, vr. 37a.

36 Aynı eser, aynı yer.

37 Nazmî, a.g.e., aynı yer.

38 Aynı eser, Aynı yer; Uşşakîzâde, Zeyl, s. 539; Şeyhî, Vekâiyü'l-Fudalâ, c. I, s. 547; Hocazâde, Ziyâret, s. 88; Vicdânî, Tomar, s. 251; Bursalı, a.g.e., s.121; Yılmaz, OTT, s. 204; Akkaya, Abdülahad. Nûrî ve Dîvânı, s. 55.

39 Nazmî, a.g.e., s. 216.

E- Tarîkate İntisâbı ve Midilli'ye Gönderilmesi

Abdülehad Nûrî Efendi, ailesine ilişkin bilgi verilirken görüldüğü gibi, zâhirî ve bâtnî ilimlerde temâyüz etmiş bir aile ortamında büyümüştür. Üç yaşlarında iken Halvetiyye'nin Şemsiyye kolunun kurucusu ve babasının amcası Şemseddîn-i Sivâsî'nin teveccühüne mazhar olmuştur.⁴⁰ Bu sırada küçük yaşta babasını kaybetmesi neticesinde dayısı Abdülmecid-i Sivâsî'nin yanında kalmaya başlamış, günlük yaşantısından dînî eğitime kadar şahsiyeti, hep onun terbiyesi ile şekillenmiştir. Abdülehad Nûrî bunu: "*âlem-i tufûliyyetten Hz. 'Azîz'in himmet ve terbiyesi ile taallüm...*"⁴¹ şeklinde ifâde eder.

Tasavvufî eğitimde, tekke gibi yerlerde gerçekleştirilen *yaşayarak öğrenme, tecrübe, gözlem* ve kendisini her bakımdan yetiştirmiş bir mürşide ilk başta tam teslimiyet ve sonra "*fenâ fi'ş-şeyh*" şeklinde ortaya çıkan *örnekleme* metotları önemli yer tutmaktadır. Genel eğitim açısından ise, çocukların ilk yıllarda, bilinçli olmaktan ziyâde, etrafında gördüklerini tekrar ve taklitte davranışlarını şekillendirdiklerinden dolayıdır ki,⁴² karşılardaki bir "*örnek insan*" modelinin varlığı⁴³ büyük önem arz etmektedir. Bu açıdan baktığımızda, Abdülehad Nûrî'nin hayata gözlerini açtığı ilk yıldan itibaren ve özellikle babasını kaybettikten sonra, dayısı Abdülmecîd-i Sivâsî'nin "*mânevî baba*"lığı altında tasavvuf terbiyesi ile büyüdüğünü söyleyebiliriz.

Abdülehad Nûrî Efendi dayısı ile birlikte İstanbul'a gitmiş ve bir yandan zâhiri eğitimini tamamlarken diğer taraftan berâber kaldığı dayısı Abdülmecîd-i Sivâsî'ye intisab ederek tasavvufî terbiyesini ondan tekmîl etmiştir.⁴⁴

40 Nazmî, a.g.e., s. 214.

41 Aynı eser, s. 216.

42 Psikolojik açıdan öğrenme, "tekrar, ya da yaşantı sonucu davranışta meydana gelen oldukça devamlı bir değişiklik" şeklinde tanımlanmıştır Bkz. Morgan, Clifford, Psikolojiye Giriş, (çev.: Kurul), Ank., 1984, s. 177.

43 İnsan fitratında, daima bir başkasını örnek alma temâyülü vardır. Buna, eğitimde "Örnekleme" (özdeşleşme) denir. Bir insanın diğer bir insanla bağlantılı büyümesi ve kendisini bir bütünün parçası gibi hissetmesiyle eğitim gerçekleşir. (Bkz. Gözütok, Şakir, Tasavvufta Şahsiyet Eğitimi, Seha Neşriyat, İstanbul 1996, s. 119). Örnekleme (özdeşleşme) açısından Kur'an, Hz Peygamber'in bizim için bir örnek olduğunu bildirmiştir: "Andolsun ki, Rasûlullah,sizin için, Allah'a ve âhiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çok zikredenler için güzel bir örnek-tir." Ahzâb Sûresi, 33/21. Ayrıca bkz. Mümtahine Sûresi, 60/4, 6.

44 Mustafa Safâyî, müellifimizin tarikatla ilgileri ilk olarak Şemseddin-i Sivâsî'den aldığını ve hatta ona uzun müddet hizmet ettiğini ve hilâfet aldığını söylemektedir. (Bkz. Safâyî, Mustafa, Tezkiratu'ş-Şuarâ, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi Bl., nr. 2549, vr. 266a.) Safâyî bu bilgileri sehven yazmış olmalıdır. Zira Şemseddin-i Sivâsî 1006/1697'de vefat ettiğinde Abdülehad Nûrî Efendi henüz üç yaş civârındadır. Abdülehad Nûrî Efendi, Şemseddin-i Sivâsî arasındaki

Nûrî Efendi bu konuyla ilgili: “‘âlem-i tufûliyyetten Hz. ‘Azîz’in himmet ve terbiyesi ile ‘ömrüm yigirmi seneyi tecâvüz idince, ulûm-i zâhirede ta’lim ve ta’allüm ve ifâde ve te’lif ve tasnife masrûf olunup ke-zâlik ‘ilm-i tarîkatta mücâhedât ve riyâzât ve halvât ile sülûk olunup, tekmîl-i esmâ-i usûl ve furu’-i isnâ ‘aşer müyesser ve mukadder oldu”⁴⁵ demektedir. Bu dönemde bazı manevi işaretler üzerine Abdülmecîd-i Sivâsî’nin yanına varır, elini öper ve erbaîne girmek için duasını alır.⁴⁶ Tarih 1614-15 yıllarıdır.

Aldığı duâ ile erba’in’e başlayan Abdülehad Nûrî, yalnız Allah rızasını gözetdiği bu çetin riyâzetinde, örneği az görülebilecek tarzda uzun zaman devam eden ve dört yıl, beş ay, on gün süren, peş peşe tam kırk halveti çıkarır.⁴⁷ Bu da 1620 gün demektir. Hüseyin Vassaf, bu olayı şu ifâdelerle anlatmaktadır: “Muttasılan 1600 gün hâl-i itikafta yaşamak işitilmemiş riyâzetlerdendir. İnsan neş’e-i mânânın açılması emrinde şu mücâhedeyi nazar-ı teemmüle alırsa, Abdülehad en-Nûrî’nin ne büyük bir zât-ı âlî-kadr olduğuna muttali’ olabilir.”⁴⁸

Nûrî Efendi şâir bir sûfî olduğu için, halvette yaşadıklarını şiirle şu şekilde ifade etmiştir:

Çü kânım lâ-mekândur, bî-mekânam bu mekân içre,
Zamânumdur bu gün, sâhib-i zâmânım bu zamân içre.
Ehad çün hükm-i vahdette kavîdür vâhidiyyetten,
Bilindüm vahdet ile bu zemîn ü âsmân içre.
Bulur bu ‘âlem-i kesrette vahdet sırrını el-Hâk,
Bakup mir’at-ı ‘âyâna gören ‘aynam ‘ayân içre.
Serâser gayb-ı ağyebdür şü’ûn-ı sırr-ı pinhânım,
Çü şânım bî-nişânlıkdur nişânâm ben o şân içre.
Ben o Mûsâ’yı ma’nîyem Tûr’am Sînâ-yı sırrumda,
Okuyam âyeti “innî ene’llâh⁴⁹ câna cân içre.
Vücûdum hâteminde nakş olunmuş İsm-i A’zam-çün,
Süleymân-ı zamân olsam revâdur ‘arifân içre.

münasebeti yukarda arzetmiştik. Hülâsa olarak, Safâyî’nin vermiş olduğu bilgi doğru olmayıp, diğer bütün kaynaklara da aykırıdır. Bu konuda ayrıca bkz. Akkaya, a.g.e., s. 56, 60’ nolu dipnot.

45 Nazmî, Hediyye, s. 216.

46 Nazmî, a.g.e., s. 220.

47 Aynı yer; Vassaf, Sefine, s. 357.

48 Vassaf, a.g.e., s. 357.

49 Kasas Sûresi, 28/30.

*Hümâ-yı himmetim ger sâye salsa bir gedâ üzre,
 Ana hemtâ bulunmaz bunca şâhân-ı cihân içre.
 Atar tîr-i kazayı câna cânım kavs-i kudretten,
 Urur maksûdımı itmez hatâ tîr ol kemân içre.
 N'ola mazhar olursam enbiyâ esrârına cümle,
 Nebîlerle görüştüm her biriyle âsmân içre⁵⁰.
 Mesîh'e uğradı rûh-ı revânım çarh-ı çârümde,
 Bir itdüm rûhu Rûhu'llâh ile ey Nûrî ân içre.⁵¹*

Abdülmeccid-i Sivâsi, halvetin tamamlanmasından kısa süre sonra Nûrî Efendi'yi yanına çağırır ve "el-Hâletü hâzihi, Hz. Rasûlullâh (s.a.v.)'in işâreti ile Midilli'ye halîfe nasb ve ta'yin olundunuz"⁵² diyerek onu hizmete gönderir. Nûrî Efendi, bu şekilde seccâde, asâ, ridâ ve kemer verilip, ardından duâlar yapılarak Midilli Adası'na halîfe tayin olunur.⁵³ Yıl, 1618 veya 1619'dur.⁵⁴ Bu hicret, islamaştırma faaliyetlerine sufilerin katkılarını önemli örneklerden biridir.⁵⁵

Abdülehad Nûrî Efendi, Midilli'de kısa zamanda herkesin sevgisini kazanır, etrafında mürid ve muhibbânı arttığı gibi, rivâyetlere göre ada halkından yaklaşık yetmiş kişi onun vasıtasıyla müslüman olur. Hatta bunların çoğunluğu ona intisab ederek sülûklarını tamamlarlar.⁵⁶

50 Abdülehad Nûrî Efendi, bu mısradaki dile getirdiği, nebîlerle görüştüğüne dâir ifâdeleri, halîfesi Nazmî'ye de uzun bir şekilde anlatmıştır. Bu gibi olaylar, yaşayanı bağlayan rûhî hallerdir. Nazmî Efendi olayı hikâye etmektedir. Bkz. Nazmî, Hediyye, ss. 219-220.

51 Aynı eser, s. 221.

52 Aynı eser, s. 221.

53 Nazmî, a.g.e., s. 221; Müstakimzâde, Hülâsa, vr. 37a; Bursalı, OM, s. 121.

54 Nûrî Efendi 1003/1594'de doğduğuna göre, yirmi yaşında iken, 1614-15 yıllarında halvetlere başlamış ve 1618-1619 yıllarında bitirmiş olmalıdır. Dolayısıyla Halvetlerden hemen sonra yola çıktığına göre Midilli Adasına gitmesi de yine bu tarihlerde olmalıdır.

55 Mutasavvıfların İslamlaştırma konusundaki çalışmaları hakkında geniş bilgi için bkz. Bar-kan, Ömer Lütfi, "Kolonizatör Türk Dervişleri", Vakıflar Dergisi, c. II, ss. 279-304; Köprülü, Fuad, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, DİB. Yay., Yedinci Baskı, Ankara, 1991, ss. 201-203; Osman Çetin, Anadolu'da İslâmiyetin Yayılışı, İkinci Baskı, İstanbul 1990; Mehmet Şeker, Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması, Ankara 1991; Selçuk Eraydın, Tasavvuf ve Tarikatlar, MÜİF. Vakfı Yay., Beşinci Basım, İstanbul 1997, ss. 299-301; Akkuş, Mehmet, "Tasavvufun Anadolu'ya Girişi ve İslâmlaşmada Rolü", Tanımı, Kaynakları ve Tesirleriyle Tasavvuf, Seha Neşriyat, İst., 1991, ss. 133-142; Cebecioğlu, Ethem, "İslam Tebliğcileri Olarak Mutasavvıflar", I. Somuncu Baba ve es-Seyyid Hulûsi Efendi Sempozyumu Tebliğleri, haz. İhsan Özkes, İstanbul, 1991, ss. 101-118; a. mlf., "Seyyid Ali Hemedânî'nin Keşmir'de İslâmı Yayma Faaliyetleri ve Siyâsi Düşünceleri", Tanımı, Kaynakları ve Tesirleriyle Tasavvuf, ss. 101-132; a. mlf., "Güney Asya'da İslâm'ın Yayılmasında Sûfilerin Rolü", AÜİFD, c. XXXIII, Ankara 1992, ss. 157-178; Türer, Osman, "Batının İslâmı Tanımasının Tasavvuf'un Rolü", Tanımı, Kaynakları ve Tesirleriyle Tasavvuf, ss. 143-176; a. mlf., "Orta Asya'da İslâm'ın Yerleşmesi ve Muhâfazasında Tarikatların Rolü", İlim ve Sanat, sy. 35-36, (Temmuz 1992), ss. 19-27.

56 Nazmî, a.g.e., s. 221.

Nûrî Efendi'ye gönül vererek intisab edenlerden Deryâ Beylerinden Bâlizâde Hasan Bey, Rebûlevvel 1032/1623 tarihinde şeyhinin çalışmalarını daha rahat yürütebilmesi için bir cami ve yanına derviş hücreleri, ta'amhânesi ve şeyhin oturacağı evden müteşekkil bir zâviye inşa eder.⁵⁷ Hatta, buranın giderlerini karşılamak üzere zeytin ağaçlarını vakfettiği gibi,⁵⁸ ayrıca bir vakıf kurarak, cuma günleri camide vaaz ve meşihat vazifesi mukabili ve fukarayı doyurmak için ve her türlü harcamaları şeyhin reyine bırakılmak üzere tüm hizmetlerin Nûrî Efendi ve ondan sonra da halifeleri tarafından yürütülmesini şart koşmuştur.

Nûrî Efendi'nin Midilli Adası'ndaki irşad hizmeti 1033/1623-24'e kadar, yaklaşık beş yıl sürmüştür.

F- Mehmed Ağa Tekkesi Şeyhliğine Atanması ve Vaizliği

Midilli Adası'ndaki gayret ve hizmetlerini, en yakından takip edenlerden Şeyhülislam Yahyâ Efendi, bu dileğini Abdülmecîd-i Sivâsî'ye bildirir. O da yeğenini çağırarak: "Oğul 'Abdülehad, Şeyhülislam Yahyâ Efendi sizi ister. Varun ziyâret idüin ve murâd-ı şerîfleri nedir görün" der. Abdülehad Nûrî Efendi, derhal Yahyâ Efendi'nin yanına varır. Şeyhülislam: "Abdülehad Çelebi, sana merhum Mehmed Ağa Zâviyesi'ni tevcih ittik. Bir şerîf zâviyedir. Hem 'azîzin makamıdır."⁵⁹ buyurarak, görevi tebliğ eder. Oradan çıkan Nûrî Efendi, şeyhi Sivâsî Efendi'nin yanına tekrar gelir ve olanları anlatır. Sivâsî Efendi, duâ, tebrik ve iltifat ederek, hemen Midilli'ye gitmesini, annesi ve kendisiyle gelmek isteyen müridlerini yanına alarak dönmesini; yerine bir halife nasb etmesini ister. Bunun üzerine Nûrî Efendi, şeyhinin emrine icâbetle derhal Midilli'ye gider. Yerine, halifelerinden 'Âlimî Efendi'yi bırakarak, annesi ve birkaç müridi ile birlikte, 1033/1623-1624 tarihinde İstanbul'a döner. Mehmed Ağa Zaviyesi'ne yerleşerek, irşad faaliyetlerine başlar. Aynı yıl dayısı ve şeyhin kızı ile evlenerek ona damat olur.⁶⁰ Bu evlilikten Mustafa isminde bir oğlu olmuş⁶¹ ve kendisinden sonra Mehmet Ağa Tekkesinde şeyhlik vazifesini üstlenmiş, babasının

57 Aynı yer; Vassâf, Sefîne, c. III s. 357. Medîne-i Midilli varoşunda sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât Bali-zâde Hasan Bey binâ eylediği câmi'-i şerîf ve zâviye-i münîf evkâfına (s. 9)

58 Hasan Bey'in vakfiyesindeki ilgili bölüm şu şekildedir: "ve yine şart eyledi ki mesfûr Abdülehad Efendi'ye mâdâm ki hayâtdadır ve ba'dehû evlâdına ve evlâd-ı evlâdına vakf eylediğim eşcâr-ı zeytünün mahsûlünden beher sene yirmi bardak zeyt yağı virile ba'dehe'l-inkirâzi'l-evlâd-ı vakfın levâzımına sarf oluna..." Bkz. Yılmaz, Necdet, Bâli-zâde Hasan Bey'in Midilli Adasındaki Vakfiyesi, (EV.VKF. 1032 Ra. A. 5/76), (Yayınlanmamış makale), s. 3.

59 Nazmî, Hediye, s. 223.

60 Vassâf, a.g.e., c. III s. 357.

61 Nazmî, a.g.e., s. 334; Müstakimzâde, Mecelle, vr. 429a; Mehmed Süreyya, Sicill-i Osmânî, İstanbul, 1971, c. III, s. 294.

türbesinin yanına defnedilmiştir.⁶² Nûrî Efendi, yaklaşık otuz yaşında irşad vazifesine başladığı Mehmet Ağa tekkesinde vefâtına kadar tam 28 yıl görev yapmıştır.⁶³

Abdülehad Nûrî Efendi, Midilli Adası'ndan dönüşünden iki yıl sonra 1035/1625-26 yılında, Boşnak Osman Efendi'den boşalan Fatih Sultan Mehmed Camii cuma vâizliği kendisine tevcih olunur.⁶⁴

Nûrî Efendi, Fatih Camii'nde, yaklaşık on beş yıl kadar vaizlik yaptıktan sonra, yine Osman Efendi'den boşalan Bâyezid Camii'ne, 1051/1641 tarihinde⁶⁵ ve daha sonra, 1057/1647 tarihinde ise Büyük Ayasofya Camii'ne cuma vâizi olarak atanır.⁶⁶ Müstakimzâde'nin tespitine göre, Abdülehad Nûrî Efendi, vâizlik silsilesinin son mertebesi olan Ayasofya kürsü şeyhliğine atanan yedinci şeyhtir.⁶⁷ Vaizlik görevi yirmibeş yıl sürmüştür ve Müstakimzâdenin, *Hülâsatü'l-Hediyye*'de bildirdiğine göre, "...rihletlerine bir sene kaldıkta dersleri bi'l-külliyeye terk..."⁶⁸ etmiştir. Sohbetlerinde *Beyzâvî Tefsiri*'ni esas alarak, Kur'an-ı Kerim'i takiple sohbetlerini sürdürmüştür.

Abdülehad Nûrî Efendi, Fatih Camii'nde, Fatiha Suresi ile başladığı Kur'an-ı Kerim'in tefsirini, diğer camilerde kaldığı yerden devam ederek büyük ölçüde tamamlar. Ancak, sonuna kadar gelememiştir. Fâtih Camii'nde, Fâtihâ Sûresi ile başladığı Kur'an tefsirinde, Fâtır Suresi'nin⁶⁹ sonunda kaldığı için, Beyazıt Camii'nde, Yasin Suresi⁷⁰ ile başlamış ve Muhammed Suresi'nin⁷¹ sonuna kadar gelmiş, böylece, Ayasofya Camii'ndeki vaazına

62 Süreyya, a.g.e., aynı yer; Müstakimzâde, a.g.e., aynı yer; Tabibzâde, İstanbul Hânkâhları Meşâyihî, s. 18; Özdamar, Dergahlar, s. 96.

63 Müstakimzâde, Hülâsa, vr. 37b; Vassâf, a.g.e., c. III, s. 358.

64 Nazmî, a.g.e., s. 224. Nazmî'nin 1035 tarihini vermesine rağmen Şeyhî, Uşşakîzâde, Hocazâde ve Bursalı Mehmed Tâhir ve İslam Ansiklopedisi'nde Abdullah Uçman, Nûrî Efendi'nin Fatih Camii kürsü şeyhliğine atanma tarihini 1041/1631 olarak (Şeyhî, Vekâiyü'l-Fudalâ c. I, s. 547; Uşşakîzâde, Zeyl, s. 540; Hocazâde, Ziyâret, s. 88; Bursalı, a.g.e., c. I, s. 121; Bursalı, "Abdülehad Nûrî", s. 69; Uçman, Abdullah, "Abdülahad Nuri", TDVİA, c.1, s.178), Sâdık Vicdânî ise 1040 olarak vermektedir (Vicdânî, Tomar, s. 251). Hüseyin Vassâf ise Rebiülâhîr 1045 (Eylül-1635)'ten itibaren Ayasofya, Fatih, Sultan Ahmed Câmileri kürsü şeyhliğinde bulunduğunu bildirmektedir (Vassâf, a.g.e., c. III, s. 358).

65 Nazmî, a.g.e., s. 225; Uşşakîzâde, a.g.e., s. 540; Hocazâde, a.g.e., s. 88; Bursalı, a.g.e., c. I, s. 121. Şeyhî bunlardan bir yıl farklı olarak 1052-1642 tarihini vermektedir (Şeyhî, a.g.e., c. I, s. 547).

66 Nazmî, a.g.e., s. 225; Şeyhî, a.g.e., c. I, s. 547; Müstakimzâde, Şüyûh-ı Ayasofya, vr. 13a; Müstakimzâde, Mecelle, vr. 429a; Nathalie Clayer, *Mystques Etat et Societi Les Halvetis dans l'aire balqaninique de la fin du XVe siecle a nos jours*, Leiden 1994, s. 100.

67 Müstakimzâde, Şüyûh-ı Ayasofya, aynı yer; a.mlf. Mecelle, vr. 429a.

68 Müstakimzâde, Hülâsa, vr. 38a.

69 Fâtır Suresi, Kur'an-ı Kerim'in tertibine göre 35. suredir. Mekke'de nazil olmuştur. 45 âyettir.

70 Kur'an-ı Kerim'in tertibine göre 36. suredir. Mekke'de nazil olmuştur. 83 âyettir.

71 Kıtâl Suresi de denilmiştir. Kur'an-ı Kerim'in tertibine göre 47. suredir. Medine'de nazil olmuştur. 38 âyettir.

Fetih Suresi⁷² ile başlamış ve son vaazında, Hadîd Suresi'nin⁷³ üçüncü ayetini⁷⁴ tefsir ederek, resmî vâizlik görevini tamamlamıştır.

Hüseyin Vassaf, Abdülehad Nûrî Efendi'nin, Ayasofya Camii'nde va'az ederken, aşağıdaki şiiri irticâlen okuyarak,⁷⁵ o esnâda, kendisine tevcih olunan makâm-ı kutbiyyeti izhâr eylediğini ve bu esnada gündüz olması na rağmen "*câmi-i şerîfin derûnunda kandillerin birden bire şu'le-feşân*" oluverdiğini nakletmektedir.⁷⁶

*"Semâdan sırr-ı tevhîdi, duyan gelsün bu meydâna,
Derûn içre bu gün Allah, diyen gelsün bu meydâna.
Duyanlar sırr-ı Settâr'ı, görenler nûr-ı Gaffâr'ı,
Cihânda şîşe-i ârı, kıran gelsün bu meydâna.
Salâdır ehl-i irfâna, getürsün cânı meydâna,
Fedâ kılmağa ol cânı, duyan gelsün bu meydâna.
Gönül maksûdunu buldu, cihân envâr ile doldu,
Bugün Nûrî imâm oldu, uyan gelsün bu meydâna."*⁷⁷

G- Vefâtı ve Türbesi

Ömrünün son on yılında, verdiği dersleri ve yaptığı sohbetleri tedricî olarak azaltan ve nihâyet son bir yılında, dersleri tamamen bırakan ve vaaz için de, halîfesi Bülbülcü-zâde Abdülkerim Efendi (1106/1694)'yi vekil tayin eden Abdülehad Nûrî Efendi, bütün vaktini dervişlerinin irşâdı ve gecelerin ihyâsı ile ibadet yaparak geçirmeye başlar.⁷⁸ 1061/1651

72 Kur'an-ı Kerim'in tertibine göre 48. suredir. Hudeybiye Antlaşması dönüşü, Mekke ile Medine'de nazil olmuştur. 29 âyettir.

73 Kur'an-ı Kerim'in tertibine göre 57. suredir. Medine'de nazil olmuştur. 29 âyettir.

74 Hadîd Sûresi, 57/3: "Hüve'l-Evvelü ve'l-Âhirü ve'z-Zâhirü ve'l-Bâtînü. Ve Hüve biküllü şey'in 'Alîm". Ayetin anlamı şöyledir: "O İlk, Sondur, Zâhirdir, Bâtındır. O, her şeyi bilendir."

75 Hüseyin Vassaf, Abdülehad Nûrî Efendi'nin bu şiiri, Sultan Ahmed Camii'nde okuduğu şeklindeki bilgisinin yanlış olduğunu, Ali Behçet Efendi'den öğrendiğini ve "bu vak'anın Sultan Ahmed Câmii'nde değil, Ayasofya Kürsî şeyhliğinde iken zâhir olduğunu" (Vassâf, Sefîne, c. III, s. 358) zikreder. Zâten, Nûrî Efendi'nin Sultan Ahmed Camii'nde de, görev yaptığı anlamına gelebilecek şeklindeki bu rivâyet, başka hiçbir kaynakta geçmemektedir. Sadece Rehber Ansiklopedisi'nde Sultan Ahmed Camii'nde meydana geldiği yazılıdır. Bkz. Heyet, "Abdülehad Nûrî", Rehber Ansiklopedisi, c. s. 121. Buradaki yanlış bilgi, eserin ilgili maddesinin kaynakları arasında yer alan Sefîne'den alınırken yukarıda izah edilen bilgilerin tam okunmamış olmasından kaynaklanmış olmalıdır.

76 Vassâf, Sefîne, c. III, s. 358.

77 Vassâf, Sefîne, c. III, s. 358; Bu şiir, çalışmamıza esas aldığımız nüshada bazı kelime değişiklikleri ile zikredilmektedir. Ayrıca son beyitten önce "geçüp bu 'âb ile gîlden dahi cümle heyâkilden / Bu dünya nakşını dilden yuyan gelsün bu meydâna" beyti mevcuttur. Bkz. Nûrî, Dîvân, 62b.

78 Nazmî, Hediiyye, s. 226; Vassâf, Sefîne, c. III, s. 358.

Muharrem'inin sonlarına doğru hastalanır. Bunun üzerine dönemin Padişahı IV. Mehmed (1648-1687), Vâlîde Sultan, Vezir-i Âzam ve Şeyhülislam birçok doktor gönderirler, ancak o, bunların hiçbirini kabul etmez. Hatta, tedâvi için gelen "Lokmân-ı zaman" olarak kabul edilen Kazgânî-zâde Süleyman Efendi'ye: " *A Süleyman Ağâ, siz hod bizim ahvâlimize vâkıfsız. Biz da'vet olunduk ve muhtârız. Mele-i a'lâ da bize muntazırlar. Biz hod, huzûr-i Rabbü'l-âlemîni ihtiyâr ittik. Teklîf-i bârid itmen*" şeklinde, son sözünü söyler ve bundan sonra abdest ve namazdan başka ef'âl ve akvâl-i terk eder. Hastalıklarının yedinci gününe rastlayan, 1061 yılı Sâfer ayının ilk Cuma günü (27 Ocak 1651), ikinci vaktinin sonlarına doğru, güneşin batışına eşlik eder gibi, 57 yaşında hayata gözlerini yumar.⁷⁹ Böylece Abdülehad Nûrî Efendi, yazdığı bir beyitte ifâde ettiği gibi, ummâna kavuşur:

*"Ey Nûrî olup behre, eğme başını dehre,
Sal katreni ol bahre, 'ummân idegör 'ummân".⁸⁰*

Mehmed Ağa Tekkesi Camii imamı Tatar Ali Efendi tarafından yakarır⁸¹ ve Sultan Mehmed (Fatih) Camii'ne getirilir. Cenâze namazını, öğle namazını müteâkip, şeyhi ve dayısı Abdülmecîd-i Sivâsî'nin oğlu Abdülbâki kıldırır. Namaza devlet erkânından ve ulemâdan bir çok kişi katılır.

Abdülehad Nûrî'nin naaşı, Şeyhi Abdülmecîd-i Sivâsî'nin türbesinin karşısına defnedilir.⁸²

Abdülehad Nûrî Efendinin vefâtına, çağdaşı ve sonraki şair ve ulemâ tarafından altmış kadar tarih düşürülmüştür.⁸³

Halîfelerinden Nazmî Efendi tarafından düşürülen bir tarih şu şekildedir:

*Hasretle Nazmî didüm târih-i fevtin ânun,
'Abdülehad Efendi olsun mukîm-i cennet⁸⁴. (Sene:1061/1651)*

Müstakîmzâde Süleyman Sadeddin Efendi ise, "*Eş-Şeyh Abdülehad*" terkihiyle vefâtına tarih düşürmüştür.⁸⁵

79 Nazmî, a.g.e., aynı yer; Vassâf, a.g.e., c. III, s. 361.

80 Nazmî, a.g.e., s. 266.

81 Nazmî, Hediyye, s. 227; Vassâf, Sefîne, c. III, s. 361.

82 Aynı yer; Müstakîmzâde, Mecelle, vr.429a; Şeyhî, Vekâiyü'l-Fudalâ, c. I, s. 547; Vassâf, a.g.e., c. III, s. 361; Süreyya, Sicill-i Osmânî, c. 3, s. 294; Vicdânî, Tomar, s. 252; Bursalı, OM, c. I, s. 121; Işın, Ekrem, "Abdulahad Nuri", DBİA, c. I, s. 21; Uçman, Abdullah, "Abdulahad Nuri", Büyük Türk Klasikleri, Ötügen-Söğüt Yay., İstanbul, 1987, c.6, s. 35; Demiriz, Yıldız, Eyüp'de Türbeler, KB. Yay., Ankara 1989, s. 8.

83 Nazmî, a.g.e., s. 229; Vassâf, a.g.e., c. III, s. 361.

84 Nazmî, Hediyye, s. 229; Şeyhî, Vekâiyü'l-Fudalâ, c. I, s. 548. Uşşâkîzâde ve Bursalı Mehmed Tahîr, sadece son musrasını kaydetmiştir. Bkz. Uşşâkîzâde, Zeyl, s. 540; Bursalı, OM, c. I, s. 121.

85 Müstakîmzâde, Şüyûh-ı Ayasofya, vr. 13b; Ayvansarâyî, Mecmuâ-i Tevârih, s. 212.

Vefâtından kısa süre sonra, sevenlerinden Yusuf Ağa-zâde Mustafa Ağa tarafından mezarın üzerine bir türbe inşâ ettirilir. Hüseyin Vassâf, türbeyi ziyaret etmiş ve gözlemine şu sözlerle kaydetmiştir: “Azîm-i müşârünileyhin türbelerini mükerreren ziyâret şerefine mazhar oldum. Harem-i âlileri de yanında medfundur. Sandukası kafesle muhât olup, türbede, meydanda yalnız Abdülehad en-Nûrî hazretlerinin kabri görünür. Edeben harem-i âlileri kabrine bakılmaz.”⁸⁶

Türbe, uzun yıllar süren bakımsızlık sonucu harap olmuş ve nihâyet Vakıflar İdâresi, aynı bahçede bulunan Abdülmecîd-i Sivâsî'nin türbesi ile birlikte, aslına uygun olarak 1970 yılında restore ettirmiştir.⁸⁷ Ardından 1982 yılından sonra bir restorasyon daha yapılmıştır.

H- Abdülehad Nûrî'nin Hayat Kronolojisi

Dönem	Yaşı	Hicrî	Milâdî	Meydana Gelen Olaylar
	--	1003	1594	Doğumu
Sultan III. Mehmed	5-6	1008-9	1599-1600	İstanbul'a Hicreti
Sultan I. Ahmed	20	1023	1614	Peş peşe Çıkardığı Kırk Halvete başlaması
Sultan II. Osman	25	1028	1618-9	Midilli Adası'na Halife Olarak Gitmesi
Sultan IV. Murad	30	1033	1623-4	Midilli Adası'ndan İstanbul'a Dönüşü
Sultan IV. Murad	30	1033	1623-4	Mehmed Ağa Tekkesi'ne Şeyh Olması
Sultan IV. Murad	30	1033	1623-4	Abdülmecîd-i Sivâsî'nin Kızı ile Evlenmesi
Sultan IV. Murad	37	1041	1631	Fatih Camii Vaizliğine Atanması
Sultan IV. Murad	45	1049	1639	Şeyhi Abdülmecîd-i Sivâsî'nin Vefâtı
Sultan İbrahim	47	1051	1641	Beyazıt Camii Vaizliğine Atanması

⁸⁶ Vassâf, a.g.e., c. III, s. 362.

⁸⁷ Haskan, Mehmet Mermi, Eyüp Tarihi, Türk Turing Turizm İşletmeciliği Vakfı Yay., İstanbul, 1993, s. 273; Tanman, Baha, “Sivâsî Tekkesi”, DBİA, c. 7, s. 17; Yalçın, Ayhan, Gönül Sultanları İstanbul Evliyâları ve Ziyâret Yerleri, Çelik Yay., İstanbul, 1996, s. 240.

Sultan İbrahim	53	1057	1647	Ayasofya Camii Kürsü Şeyhliğine Atanması
Sultan IV. Mehmed	57	1061	1651	Vefatı

II. TARİKATI, ESERLERİ VE TESİRLERİ

A- Sivasiyye

Şemsiyye, şubelerinin çokluğu ile bilinen Halvetiyye Tarikatının dört ana kolundan biri olmasına rağmen, diğer üç kolun aksine, sadece bir şubeye sahiptir: Sivâsîyye.⁸⁸

a- Şubeleşmesi ve Tarihi Süreçteki Yeri

İlk dönemlerde, Şemsiyye ve Sivâsîyye diye bir ayrım yapılmayarak Şemseddîn-i Sivâsî'nin kurmuş olduğu tarikat, ismine nisbetle Şemsiyye, memleketine nisbetle de Sivâsîyye ismiyle tanınmış ve şöhrat olmuş; Abdülmecîd-i Sivâsî ve Abdülehad Nûrî Efendi ise, bu şubeyi İstanbul'a taşıyan ve orada temsil eden kişiler olarak görülmüştür.

Şemsiyye ve Sivâsîyye şubeleri arasındaki bu durum, son dönem kaynaklarında, farklı değerlendirmelere sebep olmuştur. Sâdık Vicdânî, Şemsiyye'yi, Halvetiyye tarikatının dört ana kolundan biri kabul ederek, Sivâsîyye'yi de, bu kolun tek şubesi şeklinde gösterir.⁸⁹ Fakat, Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ'da*, Halvetiyye tarikatının şubeleri hakkında bilgi verirken, Şemsiyye'yi bu isimle değil, "*Sivâsî-i Halvetî Şu'besi*"⁹⁰ ismiyle tanıtmaktadır. Şemseddîn-i Sivâsî için, "*Şu'be-i Halvetiyye-i Sivâsîyye'nin müessisidir*" dedikten sonra, Abdülehad Nûrî Efendi'nin bu tarikatı İstanbul'da intişâr etmesinden sonra, Halvetîliğin bu koluna Şemsiyye isminin verildiğini ifâde etmektedir.⁹¹ Abdülbâki Gölpınarlı ve Ekrem Işın, Şemsiyye'nin ilk yıllarda "*Sivâsîyye*" olarak bilinmekte iken, zamanla, Abdülehad Nûrî Efendi'ye nisbet edilen kola Sivâsîyye denilmesinden sonra, Şemseddîn Ahmed-i Sivâsî Efendi'ye nisbet edilen kola da, ismine nisbetle Şemsiyye denildiğini belirtmektedir.⁹² Yukarda adı geçen kaynaklardan

88 Massignon, Louis, "Tarikat", İA, İstanbul, 1974, c. XII, s. 15; Vicdânî, a.g.e., ss. 251; Eraydın, Tarikatlar, s. 407; Yılmaz, H. Kâmil, Tasavvuf ve Tarikatlar, s. 262; Türer, Osman, Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi, Seha Neşriyat, İstanbul, 1995, s. 185; Şapolyo, Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi, s. 188; Işın, Ekrem, "Abdülehad Nuri", DBİA, c. I, s. 21; Vassaf, Sefîne, c. III, s. 376.

89 Vicdânî, a.g.e., ss. 250-51.

90 Vassaf, Sefîne, c. III, s. 347.

91 A. mlf., a.g.e., c. III, s. 351.

92 Gölpınarlı, "Şemsiyye", İA, c. X, s. 422; a. mlf., Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar, s. 213. Abdülbâki Gölpınarlı, bu eserinde, Abdülehad Nûrî Efendi'yi Şemseddîn-i Sivâsî'nin halifesi

sonra, günümüzde kaleme alınan eserlerde bu isimlendirme ayrımı daha netleşerek, Şemseddîn-i Sivâsî'nin tesis ettiği şubenin ilk dönemi Şemsiyye, müellifimizden itibâren özellikle İstanbul'da tanınup intişâr etmesiyle birlikte Sivâsiyye adıyla anılmaya başlanmıştır.⁹³

Hülâsâ olarak, Şemsiyye ve Sivâsiyye arasındaki kavramsal düzeydeki bu karmaşıklık çözümlenmek noktasında, tekkelerin kapatılmasına kadar Sivas'ta merkez âsitâne ile mevcûdiyeti devam ettiren bu Halvetiyye şubesine Şemsiyye; her ne kadar bir yenilik ortaya konulmamış olsa da, Osmanlı başkentinin ulemâ ve âvâmı arasında büyük bir taraftar ve yaygınlık kazanması şeklinde İstanbul'da temsil edilmesi ile Şemsiyye'nin almış olduğu isim de Sivâsiyye'dir. Sivâsiyye aynı zamanda Şemsiyye'nin tek şubesi olma özelliğini taşımaktadır.

Yukarda ifade edildiği gibi, Abdülmecid-i Sivâsî ve Abdülehad Nûrî Efendi, XVII. yüzyılın ilk yarısına tekâbül eden dönemde, Şemsiyye'nin İstanbul'daki temsilcisi konumundadırlar. Gerek Nûrî Efendi, gerekse onu İstanbul'a getiren dayısı ve şeyhi Abdülmecîd-i Sivâsî, Semseddîn-i Sivâsî'nin Halvetiyye tarikatında yaptığı gibi, Şemsiyye şubesinde herhangi bir yenilik veya değişiklik yapmamış, Şemsiyye'ye âit olan zikir, riyâzet ve mücâhede usulleri ile irşâd faaliyetlerini aynı şekilde sürdürmüşlerdir. Sadık Vicdânî, Nûrî Efendi'nin tarikat ve seyr ü sülûkta herhangi bir icthad ve yenilik yaptığına dâir bilgiye rastlamadığını ifâde eder.⁹⁴ Ancak, buna rağmen, İstanbul'da Sivâsiyye diye müstakil bir şube teşekkül etmiş ve bu şube yerli kaynaklar yanında, yabancı kaynaklarda da Nûrî Efendi'ye nisbet olunmuştur.⁹⁵

olarak, ismini de, Abdülehad Nûrüddîn şeklinde göstermektedir. (Bkz. Gölpınarlı, a.g.e., aynı yer.) Ancak, bu iki bilgi de yanlışır. Halbuki Gölpınarlı, Nûrî Efendi'nin ismini diğer eserlerinde doğru şekilde zikretmektedir. Bkz. a.mlf., "Şemsiyye", İA, c. X, s. 422; a.mlf., Yunus Emre ve Tasavvuf, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1992, s. 225.

93 Pakalın, "Sivâsiyye", OTDTS, c. III, s. 208; a. mlf., "Şemsiyye", a.g.e., ss. 335-36; Mehmed Sami, Esmâr, ss. 50-51; Şapolyo, Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi, s. 188; Masssignon, Louis, "Tarikat", İA, c. XII, ss. 9, 15; Uludağ, "Halvetiyye", TDVİA, c. XV, s. 393; Serin, Halvetilik, ss. 162,170; Eraydın, Tarikatlar, s. 407; Yılmaz, H. Kâmil, Tasavvuf ve Tarikatlar, s. 262; Türer, Osman, Tasavvuf Tarihi, s. 185; Tanman, "Halvetilik", DBİA, c. III, s. 534; Uçman, "Abdülehad Nûrî", SGAD, c. VIII, s. 229; Aşkar, "Bir Türk Tarikatı Olarak Halvetiyye'nin Tarihî Gelişimi ve Halvetiyye Sülsilesinin Tahlili", AÜİFD, c. XXXVIII, 561; Yılmaz, Necdet, OTT, s. 202; Gündoğdu, Abdülmecîd-i Sivâsî, ss. 173-181; Clayer, Nathalie, Mystques Etat et Societi Les Halvetis, ss. 30, 169-170.

94 Vicdânî, Tomar, s. 252. Vicdânî'nin bu ifâdesine rağmen Rahmi Serin, Abdülehad Nûrî Efendi'nin Halvetiyye içerisinde bazı yenilikler yaptığını dile getirmektedir ki (Serin, Halvetilik, s. 162) başka hiçbir kaynaktan böyle bir ifâdeye rastlamadık.

95 Nathalie Clayer, Mystques Etat et Societi Les Halvetis dans l'aire balqanique de la fin du XVe siecle a nos jours, s. 19, dipnot 89.

Cengiz Gündoğdu, adı geçen iki zâtın da, Şemsiyye'de bir tecdîd yapmamış olmalarını hatırlatarak; eğer, bir şube kurucusu olmanın şartı mensub bulunulan tarîkatın yeni ve geniş çevrelere yayılması kabul ediliyorsa, bu durumda, Şemsiyye'yi taşradan İstanbul'a taşıyan ve bu konuda öncülük eden, döneminin en seçkin sûfî şahsiyetlerinden biri olan ve hatta Abdülehad Nûrî Efendi'yi yetiştiren kişi olarak, Sivâsîyye şubesinin öncelikle Abdülmecîd-i Sivâsî'ye nisbet edilmesinin söz konusu olabileceğini ifade etmektedir.⁹⁶ Sivâsîyye'nin Nûrî Efendi'ye izâfe edilmesinin sebebi, mensup olduğu tarîkatta yapmış olduğu bir yenilik veya yenilikler değildir. Bu konuda Sadık Vicdânî, Nûrî Efendi'nin Şemsiyye kolunu İstanbul'da geniş kitlelere yaymış olması sebebiyle, Sivâsîyye'nin kurucusu olarak kabul edildiğini söyler.⁹⁷ Gerçekten de, Nûrî Efendi'den sonra, sadece İstanbul'da Sivâsîyye koluna mensup kırk civârında tekke ve zâviye kurulmuş ve yetiştirdiği halifeler buralarda görev yapmışlardır.⁹⁸

Abdülmecîd-i Sivâsî ve Nûrî Efendi'nin İstanbul'a gelmeleri sonrasında, Kadızâdeliler'le yapmış oldukları fikrî ve ilmî mücâdele netîcesinde ortaya koydukları tavır ve eserlerle Osmanlı başkentinin o tarihlerdeki gündeminde en çok yer alan kişiler arasında bulunmuş ve memleketlerinin Sivâs olması sebebiyle, kendilerine Sivâsîler denilmiştir. Buna bağlı olarak da, onların temsil ettikleri Şemsiyye, İstanbul'da Sivâsîyye şeklinde isimlendirilmiştir. Bu sosyal vakîânın bir kişiye nisbet edilmesinin zarûretine binâen de, Sadık Vicânî'nin bahsettiği şartlardan birincisini gerçekleştirdiği, yani, adı geçen şubenin İstanbul'da intişâr etmesinde büyük katkıları olduğu için Abdülehad Nûrî Efendi'ye nisbet edildiği kanaatindeyiz. Bu kanaati destekler şekilde Ekrem Işın, Abdülehad Nûrî'nin Sivâsîyye tarîkatı ile İstanbul'daki Halvetî örgütlenmesini geniş bir toplumsal zemine oturttuğunu ve bu sayede taşra kökenli şeyh ailelerinin XVII. yüzyıl şehir hayatında kazandıkları nüfûzun başlıca temsilcilerinden birisi durumuna geldiğini söyler.⁹⁹ Abdülehad Nûrî, Bayramîlerle yakın ilişki içerisinde olmuş ve böylece Sivâsîyye'nin şehir hayatındaki etkisini sürdürmüştür.¹⁰⁰

Osmanlı Devletinin XVI. yüzyıldan itibaren Safevîlerin Şii propogandasına karşı bir yandan siyâsî mücâdele verirken, bir yandan da Sünnîliği yaymak için gayret sarfediyordu.¹⁰¹ Bu konjonktür, ilmî ve sünnî hüviyeti

96 Gündoğdu, a.g.e., s. 176.

97 Vicdânî, a.g.e., 252.

98 Aynı eser, s. 252.

99 Işın, Ekrem, "Abdulahad Nuri", DBİA, c. I, s. 21.

100 Işın, Ekrem, a.g.m., aynı yer.

101 Ocak, Ahmet Yaşar, Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler (15-17. Yüzyıllar), İstanbul, 1998, s. 94.

ön planda olan Sivâsîyye meşâyihinin ulemâ yanında, devlet erkânı yanında da hürmet ve takdir görmesine yardım etmiştir.¹⁰²

Nûrî Efendi'den sonra Sivâsîyye, halîfelerinin yaklaşık kırk tekkede görev yapmaları ile XVII. yüzyılın sonuna kadar İstanbul'da etkili bir şekilde mevcûdiyetini devam ettirir. Bu yüzyılda Kadızâdelilerle mücâdelesini ve temsil ettiği tekkelerin çokluğu sayesinde, Halvetîlik kolları arasında kaydedeğer bir yükseliş gösteren Sivâsîyye, daha sonraki yüzyıllarda bu konumunu koruyamamıştır. Sadık Vicdânî'ye göre, Sivâsîyye meşâyihinin, etkili halîfeler yetiştirememesi, bu şubeye ait tekkelerin başka tarîkatlara verilmesine sebep olmuştur.¹⁰³

XVIII. yüzyılın başından itibaren tekkelerin kapatılmasına kadar, Sivâsîyye'nin Osmanlı devleti gibi kemâlden zevâle doğru gittiğini görüyoruz. XVII. Yüzyılda kırk civârında tekke ile temsil edilirken, tekkelerin kapatılması esnasında sadece bir tekke kalmıştır.

Abdülehad Nûrî Efendi'nin yaşamış olduğu XVII. yüzyılın özellikle ilk çeyreğinden sonuna kadar geçen zaman dilimi Sivâsîliğin en parlak dönemidir. Bu dönemde Abdülehad Nûrî Efendi'den hilâfet almış bulunan başta Muhammed Nazmî Efendi (öl. 1112/1701) Yavaşca Mehmed Ağa Tekkesi, Simkeşzâde Hasan Feyzî Efendi (1102/1690) Emir Buhârî Tekkesi, Nefes Anbarı Zâkir Osman Efendi (öl. 1095/1684) Şemsi Paşa Tekkesi, Esircizâde Hüseyin Efendi (1105/1694) Mehmed Ağa Tekkesi ve Bülbülcüzâde Abdülkerîm Fethî Efendi (öl. 1106/1695) ise Atik Vâlîde Tekkesi'nde olmak üzere, isimleri tespit olunan 48 şeyh İstanbul'un önemli tekkelerinin meşîhatını üstlenmişlerdi.

Necdet Yılmaz XVII. Yüzyılda Halvetîliğin çeşitli kollarına bağlı olarak irşad hizmeti yürüten 207 şeyh ismi tespit etmiştir.¹⁰⁴ Bunlardan 48 tanesi Sivâsîliğe mensup şeyhlerdir. Bu durumda XVII. Yüzyılda Sivâsîliğin Halvetîlik içerisindeki oranı % 24 civarındadır. Sonuç olarak Sivâsîlik, XVII. Yüzyılda isimleri tespit edilemeyenlerle birlikte 40 civârındaki tekkede 48 şeyh ile temsil edilmiştir.

XVIII. Yüzyılda, Sivâsîyye şeyhlerinden Mehmed Sadrî Efendi (öl. 1118/1707), Şeyh Abdülbâkî (öl. 1122/1710), İsâ Mahvî (öl. 1127/1715), Raffâ Abdurrahman Efendi (öl. 1132/1719) ve Ahmet Vefkî Efendi (öl. 1116/1748) gibi büyük şahsiyetlerin varlığını görüyoruz.

102 Kılıç, Rüya, "Sivas'tan İstanbul'a Bir Tarikat Portresi: Şemsiyye ve Sivâsîyye", Türkler, Edit.: Komisyon, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, c. XI, s. 125.

103 Vicdânî, a.g.e., s. 252.

104 Yılmaz, Necdet, OTT, ss. 534-539.

XVIII. Yüzyılda Sivâsîyye toplam 40 şeyh tarafından 14 tekkede faaliyetlerini sürdürmüştür. Bu tekkelerden ikisi XVIII. asırda faaliyete geçmiştir. Yüzyıl itibarıyla, büyük bir yükseliş gösteren Halvetiyye'nin bütün tarikatlar içerisindeki oranı % 40.06;¹⁰⁵ Sivâsî şeyhlerin Halvetîlik içerisindeki oranı ise % 13 tür.¹⁰⁶ Bir önceki asırla mukayese edildiğinde, yirmiden ondörde düşen tekke sayısında % 30'luk¹⁰⁷, şeyhlerin sayısında ise kırksevizden kırka düşerek %16'lık bir gerilemenin olduğunu görüyoruz.

XIX. Yüzyılda Sivâsîlik beş tekkede yedi şeyh ile temsil edilmiştir. Bu durumu bir önceki yüzyıla karşılaştırdığımızda şeyh sayısının kırktan yediye düşerek % 82.5 lik, tekkeler ise on dörtten beşe düşerek %65'lik bir gerileme göstermiştir. XX. Yüzyıla geldiğimizde, Hüseyin Vassaf, Şeyh Kâsım Efendi isminde bir zât ile Sivâsîyye'nin devâm ettiğini bildirir. Kasım Efendi, 1197/1783'de Dağıstanda dünyaya gelmiş, bilâhare İstanbul'a gelerek aslında bir Nakşî zâviyesi olan Taşkasap'daki, *Zibîn-i Saâdet Dergahı*'nda¹⁰⁸ postnişîn olmuş, Mayıs 1326/1908'de¹⁰⁹ vefât ederek mezkûr tekkenin hazîresine defnedilmiştir.¹¹⁰ Vassaf, okuduğu bir levhâda, bu zâtın Nakşî ve Halvetî usullerini icrâ ettiğinin¹¹¹ yazılı olduğunu bildirir.¹¹² Bu zâtın oğlu, Şeyh Seyyid Yusuf Ziyâeddîn Efendi(öl. 1941)¹¹³ babasından sonra meşîhatı üstlenmiştir.¹¹⁴ Hülâsa olarak tekkelerin kapatılmasına kadar geçen çeyrek asırda sadece iki şeyh ve bir tekkenin mevcûdiyetini görüyoruz.

105 Muslu, a.g.e., s. 747.

106 Aynı eser, s. 206.

107 Kaynaklarda Sivâsîliğin XVII. Yüzyılda sadece İstanbul'da kırk civârında tekke ile temsil edildiği yazılıdır. (Bkz. Vicdânî, Tomar, s. 252; Vassaf, Sefîne, c. III, s. 376) Ancak burada, isimleri tespit edilebilen 20 tekke esas alınmıştır. Tekke sayısını kırk olarak kabul edecek olursak, %65 oaranında bir gerileme olduğunu söyleyebiliriz.

108 Rahmi Serin bu tekkenin ismini "Zeytin-i Sefâdet Dergahı" şeklinde yanlış kaydetmiştir. Bkz. Serin, Halvetîlik, s. 163.

109 Tabibzâde, vefât tarihi 1328/1910 olarak vermektedir. Bkz. Tabibzâde, a.g.e., s. 63.

110 Vassaf, Sefîne, s. 376.

111 Tabibzâde Zâkir Şükrü, Kasım Efendi'nin ismini, "eş-Şeyh el-Hâc es-Seyyid Mehmed Kâsım Efendi-i Dağıstânî el-Halvetî eş-Şemsî" şeklinde vermektedir. Tabibzâde, a.g.e., s. 65.

112 Vassaf, a.g.e., s. 377.

113 Bu zâtın "10 Ramazan 1360/1941" da vefât ettiğine dâir, sadece Tabibzâde'nin Turgut Kut tarafından hazırlanan nüshasında bilgi bulunmaktadır. Eserin orijinalinde olmadığı halde bu zâtın vefât tarihinin kırmızı kurşun kalemle ismi belli olmayan birisi tarafından sonrada ilâve yaptığı kaydı bulunmaktadır. Bkz. Tabibzâde, a.g.e., s. 63.

114 Vicdânî, a.g.e., s. 252; Vassaf, Sefîne, c. III, s. 376; Tabibzâde, a.g.e., s. 65. Rahmi Serin, Yusuf Ziyâeddîn Efendi'nin Abdülehad Nûrî Efendi'nin torunlarından olduğuna dâir bir silsilenâme olduğunu kaydetmektedir. Bkz. Serin, Halvetîlik, s. 163. Ancak, bu rivâyet diğer kaynaklarda yer almamaktadır.

b- Sivâsiyye'nin Tarîkat Silsilesi

Abdülehad Nûrî Efendi tarafından kurulan Sivâsiyye, Halvetiyye'nin dört ana kolundan biri olan Şemsiyye'nin tek şubesidir. Şemsiyye silsilesi, kurucusu Şemseddîn Ahmed Sivâsî'den, Halvetiyye'nin Pîr-i Sâni'si kabul edilen Seyyid Yahya eş-Şirvânî'ye kadar¹¹⁵ iki ayrı koldan ulaşmaktadır. Birinci silsile şöyledir:

24. Pîr-i Sâni Seyyid Yahya eş-Şirvânî (öl. 890/1485).
25. Habîb-i Karamânî (öl. 902/1497-98)
26. el-Hâc Hızır Amâsî (öl.öl.?)
27. Muslihuddîn Halîfe (öl.?)
28. Şemseddîn Ahmed Sivâsî (öl.1006/1597)¹¹⁶

İkinci silsile ise şu şekildedir:

24. Pîr-i Sâni Seyyid Yahya eş-Şirvânî (öl. 890/1485).
25. Ziyâeddîn Yûsuf Mahdum-ı Şirvânî (öl. 890/1485)
26. Muhyiddîn Muhammed Rûkiyye (öl. 903/1597-98)¹¹⁷
27. Şahkubad-ı Şirvânî (950/1543/44)
28. Abdülmecîd-i Şirvânî (971/1563)
29. Şemseddîn Ahmed-i Sivâsî (öl.1006/1597).

¹¹⁵ Halvetiyye Tarîkatı'nın Seyyid Yahya Şirvânî'den önceki silsilesi şu şekildedir:

1-Ser- Çeşme-i Evliyâ Hazreti İmam Ali Kerrema'llâhü Veçehu ve (r.a), 2- Hz. Hasan El-Basrî (r.a), 3-Hz. Habîb-i 'Acemî (k.s.), 4-Hz. Dâvût-i Tâî (k.s.), 5-Hz. Ma'rûf el-Kerhî (k.s.), 6-Seriyî'î's Sakatî (k.s.), 7-Seyyidü't-Tâife Hazret-i Şeyh Cüneyd-i Bağdâdî (k.s.), 8-Mimşâd ed-Dineverî(k.s.), 9-Şeyh Muhammed ed-Dineverri (k.s.), 10-Şeyh Muhammed el-Bekrî (k.s.), 11-Şeyh Vecîhü'd-Din el-Kâdî (k.s.), 12-Şeyh Ömer el-Bekrî(k.s.), 13-Şeyh Ebu'n-Necîb es-Sühreverdî (k.s.), 14-Şeyh Kutbu'd-Dîn el-Ebherî(k.s.), 15-Şeyh Rükni'd-Dîn Muhammed Necâsi (k.s.), 16- Şeyh Şehâbeddîn Muhammed et-Tebrîzî (k.s.), 17-Şeyh Seyyid Cemâleddîn et-Tebrîzî (k.s.), 18-Şeyh İbrâhim Zâhid el-Gilânî (k.s.), 19-Şeyh Ahî Muhammed b. Nûru'l-Halvetî(k.s.), 20-Pîr-i Tarîkat-ı Halvetiyye Hz.Ömer Halvetî (k.s.), 21-Şeyh Fânî Ahî Mîrem Halvetî (k.s.), 22-Şeyh Hacı İzzeddîn Hiyâvî (k.s.), 23-Şeyh Sadreddîn Hiyâvî (k.s.), 24-Pîr-i Sâni el-Halvetî Hz. Seyyid Yahya eş-Şirvânî (k.s.). Bkz. Abdülehad Nûrî, Silsilenâme, vr. 83-87; Vassaf, Sefîne, c. III, s. 92; Harîrîzâde, Tibyân, c. III, vr, 134; Vicdânî, Tomar, ss. 171-176; Sûzî Ahmed Efendi, Silsile-i Pîrân li Meşâyihî'l-Halvetiyye, Süleymaniye Ktp., Osman Huldi Öztürkler, nr. 83, vr. 29b-31b; a. mlf. Divân-ı Sûzî, Mustafa Efendi Matbaası, İstanbul, 1290, ss. 21-22; Aşkar, Bir Türk Tarîkatı Olarak Halvetiyye, ss. 555-558.

¹¹⁶ Pîr-i Sâni Seyyid Yahya eş-Şirvânî (öl. 890/1485), Hz. Peygamberden başlayarak saydığımızda, Halvetiyye silsilesinde 24. sırada yer almaktadır. (Bkz. Mehmed Samî', Esmâr, s. 27). Biz de silsilenin daha iyi anlaşılabilmesi için numaralandırmayı bu şekilde yapmayı uygun gördük.

¹¹⁷ Sadık Vicdânî, gördüğü bir silsile-nâmede "bu saygıdeğer şeyhin ismi yoktu" der. Bkz. Vicdânî, Tomar, s. 250'deki 95 numaralı dipnot.

Bu iki ayrı silsile bütün kaynaklarda yer almamaktadır. Şemsiyye'nin en temel kaynaklarından olan *Necmü'l-Hüdâ* ve *Hediyye* yanında Sadık Vicdânî'nin *Tomar*'ında ve Harîrîzâde'nin *Tibyân*'ında ve *Sefîne-i Evliyâ* gibi kaynaklarda bu iki silsile de yer almasına rağmen,¹¹⁸ Mehmed Sami *Esmâr-ı Esrâr*'da Sivâsiyye silsilesini verilirken ikincisini yazmaktadır.¹¹⁹

Müellifimize atfedilen bir risâlede,¹²⁰ Abdülehad Nûrî'ye ulaşan Sivâsiyye silsilesinde, Şemseddîn Ahmed-i Sivâsî (öl.1006/1597)'den sonra 30. sırada, dayısı ve şeyhi Abdülmecîd-i Sivâsî, 31. sırasında ise Abdülehad Nûrî Efendi yer alır. Bu eserde, yukarda verdiğimiz ikinci kol zikredilmektedir.¹²¹ Abdülehad Nûrî, silsilesini verirken de, ikinci silsileyi zikreder.¹²² Muhammed Nazmî'nin de aynı silsileyi verdiğinden yola çıkarak ikinci rivâyetteki isimleri içeren silsilenin daha doğru ve meşhur olduğunu söyleyebiliriz.

Sivâsiyye silsilesinde öne çıkan hususiyetlerden biri, her ne kadar geniş bir aile çevresi içerisinde kalmış olsa dahi, genel olarak meşihat babadan oğula şeklinde devam etmemiştir.

c- Abdülehad Nûrî'nin Halîfeleri

Abdülehad Nûrî Efendi'nin kaynaklarda ismi zikredilen altmış civarında halîfesi vardır. Bu halîfelerden bir kısmı İstanbul'un önemli tekkelelerinde görev yaparken, İstanbul dışında Anadolu ve Rumeli'nin çeşitli bölgelerinden bir çok kimseye hilâfet vermiştir. Abdülehad Nûrî Efendi

118 R.Sivâsî, *Necmü'l-Hüdâ*, vr. 38b; a. mlf., *Hidâyet Yıldızı (Necmü'l-Hüdâ)*, s. 71; Nazmî, *Hediyye*, ss. 58-267-268; Nazmî, *Dîvân*, Topkapı Sarayı Müzesi Ktp., Hazine, nr. 920, vr. 3a-4a; Vicdânî, *Tomar*, s. 250; Harîrîzâde, *Tibyân*, c. II, vr. 209b; Vassaf, *Sefîne*, c. III, s. 347; John S. Trimmingham, *The Sufi Orders in Islam*, Oxford, 998, s. 76; Fındıklı, *Tekmiletü'ş-Şekâik*, s. 361.

119 Mehmed Sami, *Esmâr*, s. 50.

120 Abdülehad Nûrî, *Silsilenâme-i Abdülehad Nûrî*, Süleymâniye Ktp., Çelebi Abdullah, 172, vr. 83a-86b. Bu eser, her ne kadar müellifimize adına kayıtlı olsa da (Bkz. Uçman, Abdullah, "Abdülâhad Nûrî", TDVİA, c.I, s. 179), Hüseyin Akkaya'nın da dikkat çektiği gibi (Bkz. Akkaya, Hüseyin, a.g.e., s. 79) Abdülehad Nûrî'ye âit olması mümkün değildir. Zira, "Beyân-ı Silsile-i Halvetiyye kuddise esrârühüm" başlığı taşıyan eserde, silsilenin sonunda Abdülehad Nûrî'den sonra Abdülbâki Efendi'nin ismi yazılıdır. Tarihi olarak müellifimizin silsilede kendisinden sonraki kişiyi zikredebilmesi imkan dahilinde değildir. Ayrıca müellifimizden sonra bir kişi tarafından da ilâve yapılmış olamaz, çünkü, manzum ve 65 beyitten oluşan eser, bir bütünlük içerisinde kaleme alınmış, sonradan ilâve yapılmamıştır. Yazı karakterleri eserin başından sonuna kadar aynı olup, bir kalemden çıkmış olmalıdır. Ancak, Abdülehad Nûrî'den sonra, Abdülbâki Efendi veya Sivâsiyye silsilesine mensup bir başka kimse tarafından yazılmış olabilir. Süleymâniye Kütüphanesi kataloğunda müellifimiz adına kayıtlı olması ve bu zamana kadar böyle bilinmesi nedeniyle biz de müellifimiz adına zikrettik.

121 A. Nûrî, a.g.e., aynı yer.

122 Nazmî, a.g.e., s. 267-268.

şeyhlik yaptığı otuz beş yıl müddetince, yirmi binden fazla kişinin biatını kabul ettiğini ve bunlardan üç yüz kadarının “*tarikat-ı aliyeden behredâr*” olduklarını elli kadarının hilâfet aldıklarını ve yedi tanesinin de “*vâsıl-ı ilallâh*” olduklarını bildirir.¹²³ Onun ilk halifesi, irşâd için gittiği Midilli Adası'ndan İstanbul'a davet edilmesi üzerine kendi yerine bıraktığı Âlimî Efendi'dir. Diğer halifelerinden bazıları şunlardır: Muhammed Nazmî Efendi,¹²⁴ *Vekâyiu'l-Füzelâ*'nın yazarı Medmed Şeyhî'nin babası Simkeşzâde Feyzî Hasan Efendi,¹²⁵ Bülbülcüzâde Abdülkerîm Fethî Efendi.¹²⁶ Şeyh Seyyid Hüseyin Efendi,¹²⁷ Esircizâde Hüseyin Efendi¹²⁸, Nefes Anbarı Zâkir Osman Efendi¹²⁹, Hamza Efendi¹³⁰, Çelebi Mustafa Efendi¹³¹, Kubûrîzâde Ortanca Mustafa Efendi (1068/1658)¹³², Kutub Ahmed Efendi (1075/1664-65)¹³³, Gevrekizâde Mehmed Efendi (1078/1667-68)¹³⁴, A'mâ Mehmed Efendi (1080/1669-70)¹³⁵, İmam Süleyman Efendi (1080/1669-70)¹³⁶, Bosnalı Karabaş Osman Efendi (1085/1674)¹³⁷, Vâiz Süleyman Efendi (1090/1679)¹³⁸, Mekkî Mehmed Efendi (1084/1673-74)¹³⁹, Selebâf Mehmed Dede (1100/1689)¹⁴⁰. İstanbul dışından ise Şeyh Âlimî Mehmed Efendi (Midilli Adası) (1040/1630-31)¹⁴¹, Ankaralı Karabaş Mahmud Efendi (Ankara ve Edirne) (1088/1677)¹⁴², Varnalı Osman Efendi

123 Nazmî, Hediyye, ss. 267.

124 Türer, Osman, Şeyh Mehmed Nazmî, Hayatı Eserleri ve Hediyyetü'l-İhvân'ı, AÜ. İlahiyat Fakültesi, Ankara 1982.) Bu çalışmanın araştırma bölümünü oluşturan birinci bölümü yayınlanmıştır. (Bkz. Türer, Osman, Türk Mutasavvıf ve Şairi Muhammed Nazmî Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ank., 1988.)

125 Hasan Feyzî ve Dîvânı hakkında Ali Osman Coşkun tarafından bir doktora tezi hazırlanmıştır. Bkz Coşkun, Ali Osman, Simkeşzâde Feyzî ve Dîvânı, Gazi Üniv., SBE, Ank., 1990.

126 Nazmî, Hediyye, s. 339.

127 Nazmî, Hediyye, s. 334; Vassaf, Sefine, c. III, s. 372; Bursalı, OM, c. I, s. 62; Tevfik, Tezkire, vr. 61b; Abdulkadiroğlu, Abdülkerim-Özsoy, Ülkü Ayan, Safranbolu Meşhurları, 1. Baskı, Ankara 2000, s. 117.

128 Nazmî, Hediyye, s. 338; Tevfik, Tezkire, vr. 61b; Vassaf, Sefine, c. III, s. 373; Süreyyâ, Sicill-i Osmânî, c. II, s. 199.

129 Besteleri için bkz. Ergun, Antoloji, ss. 76-77.

130 Nazmî, Hediyye, s. 343.

131 Nazmî, Hediyye, s. 333; Şeyhî, Vekâyiu'l-Füzelâ, c. I, s. 42.

132 Nazmî, Hediyye, s. 312-13.

133 Nazmî, Hediyye, ss. 316-17.

134 Nazmî, Hediyye, ss. 317-18.

135 Nazmî, a.g.e., ss. 318.

136 Nazmî, Hediyye, s. 318.

137 Nazmî, a.g.e., s. 321; Tabibzâde, a.g.e., s. 63; Özdamar, Dergahlar, s. 107.

138 Nazmî, a.g.e., s. 326.

139 Nazmî, Hediyye, ss. 324-25.

140 Nazmî, a.g.e., s. 330.

141 Nazmî, a.g.e., s. 309; Clayer, Mystques Etat et Societi Les Halvetis, s. 103,158.

142 Nazmî, a.g.e., s. 323; Süreyyâ, Sicill-i Osmânî, c. IV, s. 321.

(Varna) (1092/1681)¹⁴³, Filibeli Abdullah Efendi (Filibe) (1090/1679)¹⁴⁴, Vâni Seyyid Mehmed Efendi (Van) (1055/1645)¹⁴⁵, Kıvrımlı Cârullah Efendi (Kırım) (1058/1648)¹⁴⁶, Şeyh Ali Efendi (Medine) (1100/1698)¹⁴⁷

B- Edebî Şahsiyeti

Abdülehad Nûrî Efendi, tasavvufî şahsiyetiyle temâyüz etmesine rağmen, kendi döneminde ve sonraki dönemlerde özellikle ilâhîleriyle tanınan, divân sahibi özgün bir şâirdir.

Müstakîmzâde Süleyman Sadeddîn Efendi, müellifimizin divânını incelemiş veya ilâhîlerini dönemindeki tekkelerde dinlemiş olmalı ki, "İlâhiyyâtı sermâye-i ehl-i zikr ü temcîddir" ¹⁴⁸ ifâdesiyle övgüde bulunur. Safâyî, şiirlerinden "Ekser güftârı münâcât-ı Hüda ve na't-ı Müctebâ"¹⁴⁹ dır diye bahseder. Sadık Vicdânî ise, şiirlerinin bir inci gibi olduğunu, "le'âlî-i sûfiyye"¹⁵⁰ ifâdesiyle açıklar.

Abdülehad Nûrî, şiirlerini sade, anlaşılır ve akıcı bir Türkçe ile yazmıştır. Şiirleri, ifâdelerindeki lirizm, şekil ve uslûbu ile Yunus Emre'yi çağrıştırmaktadır. Müellifimiz hakkında yazı yazan herkesin ortak kanaati budur.¹⁵¹ Çok az da olsa Arapça ve Farsça şiirler yazmış, tamlamalar kullanmıştır. Tam bir divanı bulunmaktadır.

"Semâdan sırr-ı tevhîdi duyan gelsün bu meydâna

*Derûnice bugün Allah diyen gelsin bu meydâna"*¹⁵²

şeklinde başlayan ve müellifimizin Ayasofya Camii'de, vaaz esnâsında irticâlen okuduğu ve kendisine tevdî edilen kutubluk makamına işâret ettiği rivâyet edilen,¹⁵³

143 Aynı eser, ss. 326-27; Clayer, *Mystques Etat et Societi Les Halvetis*, ss. 103, 158.

144 Aynı eser, s. 326; Clayer, a.g.e., ss. 103, 158.

145 Nazmî, *Hediyye*, s. 310.

146 Aynı eser, s. 311.

147 Aynı eser, ss. 330.

148 Müstakîmzâde, *Terâcîm-i Ahvâl-i Şüyûh-i Ayasofya, Süleymâniye Ktp.*, Esad Efendi Bl., nr. 1716, vr. 13a-13b.

149 Safâyî, *Tezkire, Süleymâniye Ktp.*, Es'ad Efendi Bl., nr. 2549, vr. 335b.

150 Vicdânî, *Tomar*, s. 116.

151 Yunus Emre ve Abdülehad Nûrî'nin şiir ve dil özellikleri hakkında mukayese ve benzerlikler hakkında bkz. Gölpinarlı, Abdülbâki, Yunus Emre ve Tasavvuf, *İnkılap Kitabevi, İst.*, 1992, s. 225; Üçer, Müjgan, Yunus İzinde Bir Şâir: Nûrî-i Sivâsî (Abdülehad Nûrî), *Revak*, 1993, ss. 56-65; Akkaya, Hüseyin, a.g.e., ss. 163-165; Coşkun, Ali Osman, *Abdulahad Nûrî Divânı*, s. 8; Yılmaz, Necdet, *OTT.*, s. 209; a. mlf., *Osmanlı'da Tasavvuf ve Mutasavvıflar ve XVII. Asırda Yunus İzinde Bir Âlim Sûfi Abdülehad Nûrî Efendi*, (Yayımlanmamış makale), s. 12.; Çelik, Nilüfer, *Abdülehad Nûrî ve Divanının Tenkitli Metni*, s. XXXII; Erdemir, Avni, *Anadolu Sahası Musikişinas Divan Şâirleri, Türk Sanatı ve Eğitimi Vakfı Yay.*, Ankara 1999, s. 349-352.

152 A. Nûrî, *Divân*, vr. 62b.

153 Nazmî, *Hediyye*, s. 173; Vassâf, *Sefine*, c. III, s. 358.

*Gönül maksûdunu buldu cihan envâr ile doldu
Bu gün Nûrî imâm oldu uyan gelsün bu meydâna¹⁵⁴*

beytiyle biten şiirinin, Yunus Emre'nin aşağıdaki şiirinden alınan ilham ile söylendiğine dikkat çeker:

*Bu 'ışk meydânı içinde çağırđım bir avâz etdüm
Müezzinlik bizim oldu imâm oldum uyan gelsün.¹⁵⁵*

Abdülehad Nûrî Efendinin 40'dan fazla şiiri bestelenmiş, ilâhîler yazdığı gibi bizzat kendisi "Ey dil bize bir haber ver" mısrasıyla başlayan ilâhîsini bestelemiştir.¹⁵⁶ Aşağıda sunacağımız gibi, özellikle kendi dönemindeki bestekarlar onun güftelerine büyük bir rağbet göstermişlerdir.¹⁵⁷

Müellifimizin bestelediği ilâhînin güftesi şöyledir:

*Ey dil bize ver bir haber
'İşk ellerine kim gider
Hasret ile yandı çiğher
'İşk ellerine kim gider
Âşıklara vakt-i seher
Andan nesîm-i 'ışk eser
Ol nefhaden alup haber
'İşk ellerine kim gider
İster gönül ol illeri
Müşğîn kokar sümbülleri
Solmaz o bağun gülleri
'İşk ellerine kim gider
Ey hâb-ı gaflette kalan
Fırsat geçer bir dem uyan
Bâkî değül bezm-i cihân
'İşk ellerine kim gider
Bi'llâhi ol ilûin yolu
Nûrî'ye cândan sevgili
Bağlandı 'ışkın mahmili
'İşk ellerine kim gider.¹⁵⁸*

154 A. Nûrî, Dîvân, vr. 63a.

155 Gölpınarlı, Abdülbâkî, Yunus Emre ve Tasavvuf, s. 225.

156 Öztuna, Yılmaz, Büyük Türk Mûsikîsi Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1990, c. II, s. 148.

157 Tekin, Arslan, Edebiyatımızda İsimler ve Terimler, Ötüken Yay. İkinci Basım, İst., 1999, s. 11-12.

158 A. Nûrî, Dîvân, vr. 30b-31a.

Abdülehad Nûrî Efendi'nin kendi dönemindeki ve sonraki bestekarlar tarafından bestelenmiş şiirleri ve bestekarları Sadettin Nüzhet Ergun'un *Türk Müsîkîsi Antolojisi* ve Ali Rıza Şengel'in *Türk Müsîkîsi Klasikleri*'de geniş şekilde yer almaktadır. Ayrıca Müjgan Üçer¹⁵⁹ ve Hüseyin Akkaya da¹⁶⁰ çalışmalarında bestelenmiş eserlerle ilgili bilgi sunarlar. Nuri Efendinin eserlerini besteleyenler arasında Dede Efendi de vardır.¹⁶¹

Abdülehad Nûrî'nin en fazla rağbet gören ve bestelenen "*Bâğ-ı cemâle çün irem*" isimli şiiri şu şekildedir:

Bâğ-ı cemâle çün irem
Vuslat gülin anda direm
Hakk'ın tecellâsın görem
Ben hû direm yâ hû direm.
 Gice ve güzdüz ey dede
 Kesretde de vahdetde de
 Mahşerde de cennetde de
 Ben hû direm yâ hû direm.
Cümle vücûdum mû-be-mû
Hû ile dolmuşdur kamu
Milk oldu bana çünki hû
Ben hû direm yâ hû direm.
 Ayrılrsa cismimden bu can
 Yıkılsa bu kevn ü mekan
 Münkir olursa hep cihan
 Ben hû direm yâ hû direm.
 'Âşıklar içre olsa sûr
 Bu Nûrî'ye irse sürûr
 Anda tecellî itse nûr
 Ben hû direm yâ hû direm.¹⁶²

Daha kendi döneminde birçok şiirinin bestelenerek tekkelerde okunması şiirlerin tasavvufî şevk ve zevk açısından değerine işâret ederken, aynı zamanda Derviş Ali Şirugânî (öl.1126/1714), Nikâbî Ömer Efendi ve Halîfezâde Tâhir Efendi gibi önemli bestekarlar tarafından bestelenmesi onun şiirinin tasavvufî muhtevâ yanında şekil ve üslup önünden edebî bir kıymete hâiz olduğunu gösterir.

159 Üçer, Müjgan, Yunus İzinde Bir Şâir: Nûrî-i Sivâsî, ss. 61-65

160 Akkaya, a.g.e., s. 157-162.

161 Şengel, Ali Rıza, Türk Müsîkîsi Klasikleri, c. I, s. 89.

162 A. Nûrî, Dîvân, vr. 50a-b.

C- Eserleri

Abdülehad Nûrî Efendi, ağırlıklı olarak tasavvufî konuların ele alındığı yirmi civârında eser kaleme almış bir müelliftir. Bursalı Mehmed Tahir, 28 eser ismi zikreder.¹⁶³ Aynı şekilde Hüseyin Vassaf da, eserlerinin sayısının yirmi sekiz olduğu söyler ve “*tahkik edebildiklerim ber vech-i âtîdir*” diyerek, yirmi eserin ismini zikreder.¹⁶⁴ Hocasâde Hilmi Efendi, “*müellefât-ı ‘aliyyelerinin başlıcaları ber vech-i âtîdir*” diyerek, on yedi eser ismi zikreder ve ardından “*vesâirdir*” ifâdesiyle başka eserlerinin de olduğuna işâret eder.¹⁶⁵ Sadık Vicdânî de, Hocasâde gibi, on yedi kadar değerli eserinin olduğunu ifâde eder.¹⁶⁶ Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifin*'de yirmi yedi,¹⁶⁷ Brockelman ise GAL'de on dokuz eser ismi kaydeder.¹⁶⁸

Yukarıdaki kaynaklarda geçen eserleri incelediğimizde, bazı eserlerin mükerrer olarak zikredildiği ortaya çıkmaktadır. Bazı risâleler, çeşitli eserlerin içerisindeki bölümlerdir. Ancak, belki de önemine binâen müstakil eser gibi kaydedilmiştir. Örneğin, *Risâletün fî Hayâti'l-Hızır ve İlyâs*, *Kasımü'l-Mübtedi'în* içerisinde; *Risâletün fî Cevâzi Edâi'n-Nevâfli bi'l-Cemâ'ati*, *el-'Adliü ve'l-İksât beyne't-Tefrîti ve'l-İfrât* içerisinde; *Risâletün fî Nef'i Mesâ'i'l-Ahyâ'i ve'l-Emvât*, *Risâletün fî İsbâti's-Şu'ûr li-Ehli'l-Kubûr* içerisinde bölüm olarak yer almaktadır.¹⁶⁹

Kütüphanelerde tespit edebildiğimiz müstakil eserleri şu şunlardır.

Arapça Eserleri

- 1) Mir'âtü'l-Vücûd ve Mirkâtü's-Şuhûd¹⁷⁰ (Tasavvuf)
- 2) Riyâzu'l-Ezkâr ve Hiyâzu'l-Esrâr¹⁷¹ (Tasavvuf)

163 Bursalı, OM, c. I. ss. 121-122. Bursalı Mehmed Tahir, Osmanlı Müellifleri'nde yirmi sekiz eser kaydederken, “Sekiz Zâtın Terceme-i Ahvâli” isimli eserinde on sekiz eser ismi kaydeder. Bkz. Bursalı, Sekiz Zât, ss. 37-38.

164 Vassaf, Sefîne, c. III, s. 368.

165 Hocasâde, Ziyâret, s. 89.

166 Vicdânî, Tomar, s. 252.

167 Bağdatlı İsmâil, Hediyyetü'l-Ârifin, c. I, s. 493.

168 Brockelman, GAL, c. II, s. 591.

169 Bu konuda Necdet Yılmaz da aynı bulgulara ulaşmıştır. Bkz. Yılmaz, OTT, s. 211.

170 Süleymâniye Ktp., Hasan Hüsnü Paşa Bl., nr. 1193; Aynı Ktp., Es'ad Efendi Bl., nr. 3614; Aynı Ktp., Hacı Mahmut Efendi Bl., nr. 2341; Aynı Ktp., Hacı Mahmut Efendi Bl., nr. 2905; Aynı Ktp., Hacı Mahmut Efendi Bl., nr. 1061; Aynı Ktp., Reşid Efendi Bl., nr. 457; Koca Râğıp Paşa Ktp., nr. 714; Nazmî, Hediyye, s. 215; Bursalı, OM, c. I, s. 122; a. mlf., Sekiz Zât, s. 38; Vassaf, Sefîne, c.III, s. 368; Bağdatlı İsmail, Hediyyetü'l-Arifin, c. I, s. 493; Brockelman, GAL, c. II, s. 591; Hocasâde, Ziyâret, s. 89; Kehhâle, Mu'cemu'l-Müellifin, c. V, s. 66.

171 Süleymâniye Ktp., Mihrişah Sultan Bl., nr. 212; Aynı Ktp., Hacı Mahmud Efendi Bl., nr. 2575; Aynı Ktp., Hacı Mahmud Efendi Bl., nr. 2438/2; Aynı Ktp., Hasan Hüsnü Paşa Bl., nr. 1193; Beyazıt Ktp., Veliyyüddîn Efendi Bl., nr. 1827; Edirne Selimiye Ktp., nr. 1113 (Bkz. Yılmaz, Necdet,

- 3) Risâletün Müte'allikatün bi-Tayyi'l-Mekân¹⁷² (Tasavvuf)
- 4) Kasmu'l-Mübtedi'în bi-Sinâni's-Sünne¹⁷³ (Tasavvuf)
- 5) el-'Adlü ve'l-İksât beyne't-Tefrîti ve'l-İfrât¹⁷⁴ (Tasavvuf-Fıkıh)
- 6) İsbâtü'l-Âlim ve's-Şu'ûr limen Kâne min-Ehli'l-Kubûr¹⁷⁵ (Tasavvuf)
- 7) Risâletün Müteallikatün bi-Kavlihî Te'âlâ "ve en-Leyse li'l-İnsâni illâ mâ-Se'â"¹⁷⁶
- 8) İnkâzu't-Tâlibîn 'an-Mehâvi'l-Gâfilîn¹⁷⁷
- 9) Hikmetü't-Te'âruz fi Sûreti't-Tenâkuz¹⁷⁸ (Tefsir)
- 10) Te'dîbü'l-Mütemerridîn¹⁷⁹

Türkçe Eserleri

1. Risâletün fi-Deverâni's-Sûfiyye¹⁸⁰ (Tasavvuf)
2. Terceme-i Risâle-i Deverâni's-Sûfiyye¹⁸¹ (Tasavvuf)

- OTT, s. 210; Bursalı, OM., c. I, s. 121; a. mlf., Sekiz Zât, s. 37; Vassaf, Sefîne, c. III, s. 368; Bağdatlı İsmail, Hediyyetü'l-Arifin, c. I, s. 493; Brockelman, GAL, c. II, s. 591; Hocazâde, Ziyâret, s. 89.
- 172 Süleymaniye Ktp., Es'ad Efendi Bl., nr. 1446/19, vr. 258b-260b; Beyazıt Ktp., Veliyyüddin Efendi Bl., nr. 1827/10, vr. 142b-144a; Bursalı, OM, c. I, s. 121; a. mlf., Sekiz Zât, s. 38; Vassaf, Sefîne, c. III, s. 368; Bağdatlı İsmail, Hediyyetü'l-Arifin, c. I, s. 493; Brockelman, GAL, c. II, s. 591; Hocazâde, Ziyâret, s. 89.
- 173 Beyazıt Ktp., Veliyyüddin Efendi Bl., nr. 1827/2, vr. 19b-31b; Bursalı, OM, c. I, s. 122; Bağdatlı İsmail, Hediyyetü'l-Arifin, c. I, s. 493; Brockelman, GAL, c. II, s. 591.
- 174 Beyazıt Ktp., Veliyyüddin Efendi Bl., nr. 1827/6, vr. 104b-112a; Bursalı, OM., c. I, s. 122; Bağdatlı İsmail, Hediyyetü'l-Arifin, c. I, s. 493; Brockelman, GAL, c. II, s. 591.
- 175 Beyazıt Ktp., Veliyyüddin Efendi Bl., nr. 1827/7, vr. 112b-124b; Bursalı, OM, c. I, s. 122; a. mlf., Sekiz Zât, s. 38; Vassaf, Sefîne, c. III, s. 368; Bağdatlı İsmail, Hediyyetü'l-Arifin, c. I, s. 493; Hocazâde, Ziyâret, s. 89; Brockelman, GAL, c. II, s. 591.
- 176 Beyazıt Ktp., Veliyyüddin Efendi Bl., nr. 1827/8, vr. 126b-132b; Süleymaniye Ktp., Es'ad Efendi Bl., nr. 1446, vr. 258-260; Nazmî, Hediyye, s. 255; Brockelman, GAL, c. II, s. 591.
- 177 Beyazıt Ktp., Veliyyüddin Efendi Bl., nr. 1827, vr. 133b-141b; Bursalı, OM, c. I, s. 122; Bağdatlı İsmail, Hediyyetü'l-Arifin, c. I, s. 493; Brockelman, GAL, c. II, s. 591; Kehhâle, Mu'cemü'l-Müellifin, c. V, s. 66.
- 178 Köprülü Ktp., nr. 1590; A. Nûrî, el-'Adlü ve'l-İksât beyne't-Tefrîti ve'l-İfrât, vr. 7b; Bursalı, OM, c. I, s. 122; a. mlf., Sekiz Zât, s. 37; Vassaf, Sefîne, c. III, s. 368; Bağdatlı İsmail, Hediyyetü'l-Arifin, c. I, s. 493; Hocazâde, Ziyâret, s. 89; Kehhâle, Mu'cemü'l-Müellifin, c. V, s. 66.
- 179 Beyazıt Ktp., Veliyyüddin Efendi Bl., nr. 1827/4, vr. 68b-82b; Bursalı, OM, c. I, s. 122; a. mlf., Sekiz Zât, s. 37; Vassaf, Sefîne, c. II, s. 368; Hocazâde, Ziyâret, s. 89; Bağdatlı İsmail, Hediyyetü'l-Arifin, c. I, s. 493; Brockelman, GAL, c. II, s. 591; Kehhâle, Mu'cemü'l-Müellifin, c. V, s. 66.
- 180 Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmut Efendi Bl. nr. 3044/2; Beyazıt Ktp., Veliyyüddin Efendi Bl., nr. 1827/11; Bursalı, OM, c. I, s. 122; a. mlf., Sekiz Zât, s. 38; Hocazâde, Ziyâret, s. 89; Vassaf, Sefîne, c. III, s. 368; Bağdatlı İsmail, Hediyyetü'l-Arifin, c. I, s. 493; Brockelman, GAL, c. II, s. 591.
- 181 Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi Bl., nr. 3122/2; Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi Bl., nr. 3172; Süleymaniye Ktp., Es'ad Efendi Bl., nr. 1434. Abdülehad Nûrî'nin başkasına âit eserlerden yaptığı tek tercümedir. Müellifimizin deverân konusuna verdiği önem ve hassâsiyetin neticesi olsa gerek, Sünbül Sinan Efendi (öl. 936/1529-30)'nin konuyla ilgili bu eserini tercüme etmiştir

3. Dîvân¹⁸²

4. Tercüme-i Te'dîbü'l-Mütemerridîn¹⁸³

Abdülehad Nûrî'ye atfedilen ancak mevcut eserler içerisinde bir bölüm olan veya kütüphanelerde nüshalarını tespit edemediğimiz eser isimleri şunlardır:¹⁸⁴

Risâle-i Şerh-i Erba'iniyyât,¹⁸⁵ Risâle fî-Muhabbeti'l-'Abdi li-Rabbihî,¹⁸⁶ Risâle fî Şurûti Talebi li-'ilmi'n-Nâfi',¹⁸⁷ Risâle-i Şart-ı İsticâbeti'd-Du'â,¹⁸⁸ Risâle fî Hakîkati Leyleti'l-Kadr,¹⁸⁹ Ravdatü'l-Cinân fî-Esrâri'd-Deverân,¹⁹⁰ Vâridât,¹⁹¹ Sülûk,¹⁹² Ebeveyn-i Nebî,¹⁹³ Risâle fî'l-Evliyâ ve fî-Hayâti'l-

182 İÜ. Ktp., TY, nr. 483; İÜ. Ktp., TY, nr. 510; İÜ. Ktp., TY, nr. 1350; Sül. Ktp., H. Hüsnü Paşa, nr. 1039; Sül. Ktp., Mihrişah Sultan, nr. 159; Sül. Ktp., H. Mahmud Ef., nr. 3484; Sül. Ktp., H. Mahmud Ef., nr. 3586; İstanbul Bel. Ktp., YZM, nr. 474; İstanbul Bel. Ktp., YZM, nr. 100; Selim Ağa Ktp., Hüdai, nr. 1875/21. Akkaya, Hüseyin, "Kadıızâdeliler-Sivâsiler Tartışmasının Önemli İsimlerinden Abdülehad Nûrî ve Dîvanı", Sivas 1998. Bu çalışma "Abdülehad Nûrî ve Dîvanı" adıyla Kitabevi Yayınları arasında yayımlanmıştır. (İstanbul 2003.); Çelik, Nilüfer, Abdülehad Nûrî ve Dîvân'ının Tenkitli Metni, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 1999; Coşkun, Ali Osman, Abdülehad Nûrî Dîvanı, M.E.B. Yay., İstanbul 2001.

183 Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi Bl., nr. 4411; Süleymaniye Ktp., Pertevniyal Bl., nr. 96/11; Süleymaniye Ktp., Es'ad Efendi Bl., nr. 3065; Süleymaniye Ktp., Çelebi Abdullah Bl., nr. 196; Beyazıt Ktp., Veliyyüddin Efendi Bl., nr. 1827/5; Bursalı, OM., c. I, s. 121; a. mlf., Sekiz Zât, s. 37; Vassaf, Sefine, c. III, s. 368; Bağdatlı İsmail, Hediyyetü'l-Arifin, c. I, s. 493; Hocazâde, Ziyâret, s. 89; Brockelman, GAL, c. II, s. 591.

184 Konuyla ilgili geniş bilgi için bkz. İbrahim Baz, Abdülehad Nûrî-i Sivâsî, İnsan Yayınları, İstanbul 2007, ss: 269-308.

185 Vassaf, a.g.e., c.III, s. 368. Nazmî Efendi müellifimizin bu isimde bir eserinin olduğu haber vermektedir: "Te'lîfât-ı şerîfelerinden kitâb-ı Erba'iniyyât'da ..." Bkz. Nazmî, Hediyye, s. 257. Nazmî bu eserde Abdülehad Nûrî'nin, Hz. Adem'in yaratılışına dâir "İnnallâhe hammera fînete Âdeme erba'îne sabâhen" şeklindeki bir hadisi (Böyle bir hadisi kaynaklarda bulamadık ancak, Avârifü'l-Maârif'te bu rivâyete yer verilir. Bkz. Sühreverdî, Avârif, s. 264.) sekizinci hadis olarak şerh ettiğini belirtir ve kısa bir alıntı yapar. Bkz. Nazmî, Hediyye, s. 257-258. Anlaşılan o ki, Abdülehad Nûrî bu eserde tasavvufî düşüncede önemli bir yere sahip olan, çile ve erbaîn şeklinde literatürde yerini alan "kırk" sayısı hakkında çeşitli hadis, muhtemelen âyet ve erbaînin sülûk açısından önemi üzerinde durmuştur. Hüseyin Vassaf'ın incelediğine göre, bu eserin İstanbul kütüphanelerinde halen bulunma imkânı söz konusudur. Bulduğunda, konuyla ilgili kıymetli bilgilere ulaşılacağı muhakkaktır.

186 Vassaf, Sefine, c.III, s. 368. Abdülehad Nûrî böyle bir Risâlesinin olduğunu Te'dîbü'l-Mütemerridîn isimli eserinde "Fî Risâletine'l-Müteallikatü bi-kavlihi "Kul in-küntüm tuhibbûne'llâhe fettebi'ünî yuhbibkümullâh" ifâdesiyle beyân eder. (Bkz. Abdülehad Nûrî, Te'dîbü'l-Mütemerridîn, vr. 75b.)

187 Vassaf, Sefine, c.III, s. 368.

188 Vassaf, Sefine, c.III, s. 368.

189 Vassaf, Sefine, c.III, s. 368.

190 Vassaf, Sefine, c. III, s. 368.

191 Aynı eser, c. III, s. 368.

192 Aynı eser, aynı yer.

193 Aynı eser, aynı yer.

Hızır ve'l-İlyâs,¹⁹⁴ Risâle-i mâ-'Arafnâke,¹⁹⁵ Risâletün fî nef'i Mesâ'i'l-Ahyâ'i li'l-Emvât,¹⁹⁶ Risâletün fî Cevâzi Edâi'n-Nevâfili bi'l-Cemâ'a,¹⁹⁷ Şerh-i Kelimâti Kümeyl bin Ziyâd,¹⁹⁸ Merâtibi Ma'rifeti'r-Rahmân,¹⁹⁹ Risâletü'l-İtriyye,²⁰⁰ Dürer-i Nûri,²⁰¹ Risâletü't-Tâc,²⁰² Hücçetü'l-Vidâd,²⁰³ Risâletün fî'r-Reddi 'alâ men-Enkera 'İntifâ'a Ba'zi'l-Mü'minîn bi-Sa'yi Ba'zi İhvânihim, Risâletün fî'l-Kelâmi 'alâ Ba'zi 'Âyâtin mine'l-Kur'âni'l-Kerîmi, Silsilenâme-i Abdülehad Nûrî.²⁰⁴

D-Tesirleri

Bir tarîkat şeyhinden etkilenecek kişilerin başında, hiç şüphesiz kendi müridleri gelir. Abdülehad Nûrî Efendi açısından olaya baktığımızda, Nazmî Efendi bunların en önemlilerindendir. Osman Türer'e göre, Nazmî Efendi "*Hasbelkader tanımış olduğu bir şeyhe intisâb etmeyip, bilakis bağlanacağı şeyhin manevî seviyesini ve irşâd kudretini kendi açısından*

194 Aynı eser, aynı yer.

195 Vassaf, Sefine, c.III, s. 368; Hocazâde, Ziyâret, s. 89; Bursalı, Sekiz Zât, s. 38.

196 Bursalı, OM., c. I, s. 121; a.mlf., Sekiz Zât, s. 37; Hocazâde, Ziyâret, s. 89; Bağdatlı İsmail, Hediyyetü'l-Ârifin, c. I, s. 493.

197 Bursalı, OM., c. I, s. 121; a.mlf., Sekiz Zât, s. 37; Hocazâde, Ziyâret, s. 89; Bağdatlı İsmail, Hediyyetü'l-Ârifin, c. I, s. 493; Kehhâle, Mu'cemü'l-Müellifin, c. V, S. 67.

198 Bursalı, OM., c. I, s. 122; a.mlf., Sekiz Zât, s. 37; Bağdatlı İsmail, Hediyyetü'l-Ârifin, c. I, s. 493.

199 Bursalı, OM., c. I, s. 122.

200 Aynı eser, aynı yer.

201 Bursalı, OM., c. I, s. 122.

202 Bursalı, OM., c. I, s. 122; Bağdatlı İsmail, Hediyyetü'l-Ârifin, c. I, s. 493. Müellifimizin bu isimde bir eserin olduğu Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi'nde de zikredilmekte ve "tarikat şeyhlerinin başlarına giydikleri tacın, yapılışını, renklerini, ve üzerinde bulunan simgelerin özelliklerini açıklar" tanıtılmaktadır. (Bkz. Heyet, "Abdülâhad Nuri", Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi, İstanbul, 1983, c. I, s. 41). Ansiklopedideki ilgili maddenin kaynakları arasında Osmanlı Müellifleri ve Sicill-i Osmânî eserlerinin isimleri gösterilmektedir. Ancak bu iki eserde de Risâletü't-Tâc isimli müellifimize atfedilen eserin muhtevâsı hakkında böyle bir bilgi bulunmamaktadır. Anlaşılan muhtevâyâ dâir bilgiler eser ismine uygun şekilde tahmini olarak yazılmıştır. Mehmed Ali Aynî de böyle bir eserin varlığına işaret eder. Bkz. Aynî, Tasavvuf Tarihi, s. 274, 18 no'lu dipnot.

203 Bursalı, OM., c. I, s. 122.

204 Uçman, Abdullah, "Abdülâhad Nûrî", TDVİA, c.I, s. 179. Süleymâniye Ktp., Çelebi Abdullah, 172, vr. 83a-86b'de kayıtlı olan bu eser, her ne kadar müellifimize adına kayıtlı olsa da Hüseyin Akkaya'nın da dikkat çektiği gibi (Bkz. Akkaya, Hüseyin, a.g.e., s. 79, 138 no'lu dipnot.) Abdülehad Nûrî'ye âit olması mümkün değildir. Zira, "Beyân-ı Silsile-i Halvetiyye kuddise esrârühüm" başlığı taşıyan eserde, silsilenin sonunda Abdülehad Nûrî'den sonra Abdülbâki Efendi'nin ismi yazılıdır. Tarihi olarak müellifimizin silsilede kendisinden sonraki kişiyi zikredebilmesi imkan dahilinde değildir. Ayrıca müellifimizden sonra bir kişi tarafından da ilâve yapılmış olamaz, çünkü, manzum ve 65 beyitten oluşan eser, bir bütünlük içerisinde kaleme alınmış, sonradan ilâve yapılmamıştır. Ancak, Abdülehad Nûrî'den sonra, Abdülbâki Efendi veyâ Sivâsiyye silsilesine mensup bir başka kimse tarafından yazılmış olabilir.

muhâsebe edip, o hususlarda kalbi iyice kanaat getirdikten sonra şeyhine mürid olmuştur."²⁰⁵ Bu ifâdelerden anlıyoruz ki Nazmî Efendi, kendince yaptığı incelemeler neticesinde mânevî terbiyeyi alabilecek kişi olarak Nûrî Efendi'yi görmüştür. Ayrıca onun hayatını *Hediyyetü'l-İhvân* isimli eserinde uzun şekilde anlatmıştır.

Abdülehad Nûrî'nin önemli halîfelerinden biri olan Simkeşzâde Feyzi Efendi, müellifimizin takipçilerinden olmuş, Şeyhülislâm Yahyâ Efendi'nin verdiği "*Sîmî*" mahlasını kullanırken, Nûrî Efendi'nin "*Hasan Çelebi seni mahlasun ba'de'l-yevm Feyzî olsun*" diyerek verdiği "*Feyzî*" mahlasını kullanmaya başlamıştır.²⁰⁶

Feyzî Efendi, Abdülehad Nûrî hakkında kasîde türü dört medhiye, iki terkîb-i bend ve bir tahmîs yazmıştır. Bu medhiyelerden ilki, kırk beş,²⁰⁷ ikincisi on iki,²⁰⁸ üçüncüsü altmış,²⁰⁹ dördüncüsü ise elli sekiz²¹⁰ beyitten müteşekkildir. Terkibi bendler de, medhiyeler gibi uzundur.²¹¹ İkinci medhiyenin son beyti şöyledir:

*"Gelse kapuna nâ-şâd feyzünle olur ol şâd
Zâtunda konmuş irşâd diller sana musahhar."*²¹²

Zamanının kutbu olarak kabul edilen Abdülehad Nûrî'ye, kendi döneminin önemli şahsiyetlerinden Abdülmecîd-i Sivâsî'nin "*Sânî-i İbn Arabî*" şeklinde hitap ettiği²¹³ "Olanlar Şeyhi"²¹⁴ olarak maruf İbrahim Efendi (öl.1065/1655) saygı ve hürmet göstermiş, ondan tefeyyüz etmiştir.²¹⁵ Hatta kendisini Aziz Mahmud Hüdâyî'ye nisbetle Celvetî sayarken, Abdülehad Nûrî'den aldığı feyz ile de halvetî addeder.²¹⁶

205 Türer, a.g.e., s. 38.

206 Nazmî, Hediyye, s. 331; Şeyhî, a.g.e., c. I, s. 38; Çoşkun, Ali Osman, a.g.t., s. 8.

207 Çoşkun, a.g.t., ss. 189-192.

208 Aynı tez, ss. 192-193.

209 Aynı tez, ss. 193-198.

210 Aynı tez, ss. 198-2002.

211 Aynı tez, ss. 227-238.

212 Aynı tez, s. 193.

213 Nazmî, Hediyye, s. 306.

214 Hayatı hakkında bkz. Vassaf, Sefîne, c. II, s. 290-294; Kemikli, Bilal, Sun'ullah Gaybî Divânı (inceleme-metin), MEB Yay., İstanbul, 2000, ss. 29-32.

215 Nazmî, Hediyye, ss. 306-308; Uşşâkîzâde, Zeyl, ss. 545-546; Vassaf, Sefîne, c. II, s. 290; Aynı eser, c. III, s. 364; Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, c. III/1, s. 351; Yılmaz, Necdet, OTT, s. 330.

216 Vassaf, Sefîne, c. II, s. 291; Bursalı, OM, c. I, s. 26. Kemikli, Bilal, Sun'ullah Gaybî Divânı, ss. 26-27; a. mlf., "Yunus Yolunda Bir Mutasavvif Şâir: Olanlar Şeyhi İbrahim Efendi", VII, Uluslar arası Türk Halk Edebiyatı Semineri, 7-9 Mayıs 1997, Eskişehir. Ayrıca bkz. Olanlar Şeyhi İbrahim, Müfîd-i Muhtasar, haz.: Bilal Kemikli, Kitabevi Yay., İstanbul 2003, ss. 13, 36, 44, 45.)

Abdülehad Nûrî ile görüşen kişilerden biri de, Şeyh Şa'ban-ı Velî'nin halîfelerinden biri olan Üsküdârî Karabaş Ali Efendi'dir.²¹⁷ Mesnevî şârihlerinden olan Sarı Abdullah Efendi de (öl. 1071/1661), Olanlar şeyhi İbrahim Efendi'nin de bulunduğu bir mecliste Abdülehad Nûrî ile görüşmüştür.²¹⁸ Abdülehad Nûrî Efendi'den sonra, Kadızâdelilere karşı mücedelede ismi ön plana çıkan Niyazî-i Mısırî'nin müellifimizin eser ve şiirlerini okumuş olması muhtemeldir. Aşağıdaki şiirlerdeki benzerlik buna delil olarak gösterilebilir:

Abdülehad Nûrî:

*"es-Salâ gelsün gelen meydân-ı 'ışka es-salâ
Bâş u câna bakmayan merdân-ı 'ışka es-salâ
İbn-i Edhem gibi tâc u tahtın terk eyleyüp
Kul olan gelsün berü sultân-ı 'ışka es-salâ."*²¹⁹

Niyazî-i Mısırî:

*"es-Salâ her kim geliür bâzâr-ı 'aşka es-salâ
es-Salâ her kim yanarsa nâr-ı 'aşka es-salâ
İbn-i Edhem gibi tâc u tahtın terk eyleyen
Soyunup 'abdâl olan hunkâr-ı 'aşka es-salâ."*²²⁰

Halvetiyye Tarikatının kollarından Salâhiyye'nin²²¹ kurucusu olan Abdullah Salahaddîn-i Uşşakî (1117/1705-1197/1782),²²² Abdülehad Nûrî'nin eserlerini okumuş ve mensur eserlerinde onun fikirlerine yer vermiş, nakiller yapmıştır.²²³

Abdülehad Nûrî'den etkilenen kişilerden biri de İmam Abdülganî en-Nablûsî (öl. 1143/1731)'dir. İmam Nablûsî, müellifimizin "*Mir'âtü'l-Vücûd ve Mirkâtü'ş-Şuhûd*" adlı eserini "*İtlâku'l Kuyûd fi Şerhji Mir'âtü'l-Vücûd*"²²⁴ ismiyle şerhetmiştir.

Hüseyin Vassaf, müellifimizin türbesini ziyâret etmiş, onun bir na'tını tahmîs yazmıştır.²²⁵

217 Nazmî, Hediye, s. ss.303-304.

218 Nazmî, a.g.e., s. 175-176.

219 A. Nûrî, Dîvân, vr. 18b.

220 Erdoğan, Kenan, Niyazî-i Mısırî Dîvânı, Ankara, s. 210.

221 Salâhiyye Tarikatı hakkında geniş bilgi için bkz. Akkuş, Mehmed, Abdullah Salâhaddîn-i Uşşakî (Salâhi)nin Hayatı ve Eserleri, MEB Yay., 1998, ss. 42-63.

222 Hayatı, tarikatı ve eserleri hakkında geniş bilgi için bkz. Akkuş, Mehmed, a.g.e. ss. 11-188.

223 Akkuş, a.g.e., s. 90.

224 Bu eserin nüshaları bkz.: 1-Süleymâniye Ktp., nr. 332 . Bir mecmuanın 50-117 varakları arasında bulunmaktadır. 25 satıra, nesih hatla yazılmış olup, çalışmamızda bu nüshadan istifâde edilmiştir. 2- Hacı Selim Ağa Ktp., Hüdâf Bl., nr. 321; 3- DTCFKtp., İsmail Saib Bl., 1.234; 4-DTCF. Ktp., İsmail Saib, 1.234; 5- DTCF. Ktp., İsmail Saib, I. 803.

225 Hüseyin Vassaf'ın yazdığı bu tahmîs Sefîne'nin numaralı sayfalarında olmayıp, üçüncü ciltte müellifimizin hayatını anlattığı bölümde 370-371 sayfaları arasında müstakil bir sayfadır.

E- Kadızâdeliler-Sivâsiler Tartışması ve Abdülehad Nûrî Efendi

Genel anlamda İslam tarihi, spesifik olarak da Osmanlı tarihi içerisinde önemli bir yeri olan ve meydana geldiği XVII. yüzyıldan günümüze kadar bir çok ilim ve fikir adamının çalışmalarıyla konusunu teşkil eden²²⁶ fıkıh ehli ile mutasavvıflar arasındaki bu dinî-fikrî tartışma, ilk olarak Kadızâde Mehmed Efendi ismindeki bir vâizin başlatması münâsebetiyle, “Kadızâdeliler Hareketi”,²²⁷ Kadızâdelilerin karşısında mutasavvıfları temsil eden ve “Sivâsî” olarak tanınan Abdülmecîd-i Sivâsî ve onun takipçilerinden başta Abdülehad Nûrî'ye nispetle de, “Kadızâdeliler-Sivâsiler”²²⁸ mücâdelesine şeklinde tarihteki yerini almıştır. Ayrıca kadızâdeliler hareketi, Osmanlı Devleti'nin her kademesine karşı ortaya koyduğu din anlayışı ve bunun siyâsete uzanan fikrî boyutu ve baskı yönüyle “Hoca Nüfûzu”,²²⁹ hedef kitleleri olan mutasavvıflara karşı ise her açıdan “tasfiyeci”²³⁰ bir hüviyet taşımaktadır.

226 Necati Öztürk, *Islamic Orthodoxy, Among The Ottomans In The Seventeenth Century With Special Reference to The Qâdı-zâde Movement*, (Basılmamış Doktora Tezi), Edinburg Üniversitesi, 1981; Semiramis Çavuşoğlu, *The Kadızâdeli Movement: An Attempt of Şer'at-Minded Reform in the Ottoman Empire*, (Basılmamış Doktora Tezi), Princeton University, 1990; M. Hulusi Lekesiz, *XVI. Yüzyıl Osmanlı Düzenindeki Değişimin Tasfiyeci (Püritanist) Bir Eleştirisi: Birgivi Mehmed Efendi ve Fikirleri*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 1997; Madeline C. Zilfi, “The Kadızâdelis: Discordant Revivalism in Seventeenth-Century Istanbul”, *Journal of Near Eastern Studies*, 4 (1986), çev: Hulusi Lekesiz, “Kadızâdeliler: Onyedinci Yüzyıl İstanbul’unda Dinde İhyâ Hareketleri”, *Türkiye Günlüğü*, sy.: 58 (Kasım-Aralık 1999), ss. 65-79; M S. Çapanoğlu, “Dördüncü Murad Devrinde Fıkıhçı Yobazların Dâvâsı” *Tarihten Sesler*, c. I, sy., 2 (Şubat 1943), ss. 37-39; Hans George Mayer, “İçtimâî Tarih Açısından Osmanlı Devleti’nde Ulemâ-Meşâyih, Münâsebetleri”, *KAM*, yıl: 9, sy., IV (1980).

227 Ahmet Yaşar Ocak, “XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nda Dinde Tasfiye (Püritanizm) Teşebbüslerine Bir Bakış: Kadızâdeliler Hareketi”, *Türk Kültürü Araştırmaları*, yıl: XVII-XXI/1-2, (1979-1983), Ankara, 1983, ss. 208-225.

228 Necdet Sakaoğlu, “Kadızâdeliler-Sivâsiler”, *DBİA*, c. IV, ss. 367-369; Yılmaz, Necdet, *OTT*, ss. 449-452; Akkaya, Hüseyin, “XVII. Yüzyıl Osmanlı Devleti’nde Görülen Fikir Hareketlerinde Kadızâdeliler-Sivâsiler Tartışması”, *Osmanlı*, Editör: Güler Eren, c. VII, ss. 170-177; Cengiz Gündoğdu, “XVII. Yüzyılda Tekke-Medrese Münâsebetleri Açısından Sivâsiler-Kadızâdeliler Mücâdelesine”, *İLAM*, c. III, sy., 1, (Ocak-Haziran 1988), ss. 37-72; Kara, Mustafa, “Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar”, *Osmanlı Ansiklopedisi, Tarih-Medeniyet-Kültür*, İz Yay., İstanbul, 1996, c. I, s. 221; Türer, Osman, Muhammed Nazmî, ss. 22-29.

229 Ahmet Refik, *Osmanlı’da Hoca Nüfûzu*, *Toplumsal Dönüşüm Yayınları*, İstanbul, 1997. Bu eserde temel olarak XVII. Yüzyıl ile başlayan ve Kadızâdeliler ile zirve noktasına ulaşan devlet yönetimi üzerindeki ulemânın nüfûzu ele alınmakla birlikte, Kadızâdeliler zümresine dâhil olmayan ulemâ ve hatta Aziz Mahmud Hüdâyî gibi sûflerin de etkilerine değinilmektedir.

230 Ahmet Yaşar Ocak, konuyla ilgili yazdığı makaleye “XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nda Dinde Tasfiye (Püritanizm) Teşebbüslerine Bir Bakış: Kadızâdeliler Hareketi” ismini vermiştir. Bkz. Ocak, a.g.m. s. 208.; Unan, Fahri “Dinde Tasfiyecilik Yahut Osmanlı Sünniliğine Sünnî Muhâlefet: Birgivi Mehmet Efendi”, *Türk Yurdu*, sy., 36, Ankara, 1990; Karagöz, Mehmet, “Osmanlı Fikir Hayatında Kadızâdeliler”, *Türkler*, Edit: Komisyon, Ankara, 2002, c. XI, s. 141.

Tartışmanın ne şekilde cereyan ettiğine geçmeden önce, Kadızâdelilerin fikrî referansı konumundaki Birgivî Mehmed Efendi ve İslam tarihinde benzer tavırlar ortaya koyan diğer şahıs ve hareketleri kısaca tanıtmak faydalı olacaktır. Çünkü, Kadızâdeliler olayında görüldüğü gibi, bu tür gelişmelerin, hasbelkader meydana gelmiş değil, tarihin seyri içerisinde siyâsî, içtimâî ilmî ve dînî açıdan birtakım gerekçelere dayanan bir zihniyetin tezâhürü olduğu kanaatindeyiz. Burada hemen belirtmek gerekir ki, bu tür hareketlerin özünde, zaman içerisinde çoğunlukla örfe dayalı olarak ortaya çıkan bid'atlardan²³¹ uzaklaşmak ve yeniden Kur'an ve sünnete dönmek çerçeveli bir İslam anlayışı sergileme mantığı yatar. Bu çağrı, görünüşte prensip olarak doğru ve kimsenin itiraz edemeyeceği bir hakîkattir. Ancak, her nedense bu hareketler, istikrarın bozulduğu, siyâsî ve içtimâî buhranların yaşandığı dönemlerde meydana gelmesiyle dikkat çeker.²³² Onun için bu yöndeki sosyal kültürel hareketlerin bir tesâdüf sonucu olduğunu söylemek zordur.²³³

Bu anlamda İslam âlimleri arasında taraftar toplayan ve tartışmalara sebebiyet veren ilk ciddi hareket, Moğol istilasının etkilerinin hala devam ettiği bir ortamda İbn Teymiye (661/1263-728/1328) ile başlamış, talebesi İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye ile devam etmiştir.²³⁴ Bu çizginin XVI. yüzyıldaki temsilcisi ise Birgivî Mehmed Efendi (929/1523-981/1573)'dir.

İslam toplumlarında din anlayışı sorgulandığında, Birgivî'nin yaklaşımında da görüldüğü gibi, ilk hedef, her an göz önünde olan mutasavvıflar olmuştur. Hulusi Lekesiz, bu açıdan Birgivî'nin devrin genel durumu hakkındaki problemi görmekle birlikte, bunun sebepleri konusunda aynı başarıyı gösteremeyerek, tenkitlerini günlük hayatta her an göze çarpan aksaklıklara ve dolayısıyla devrin şartlarına göre, günlük hayatta büyük etkisi olan tarîkatlara yönelttiğini ifâde eder.²³⁵ Bu tür yaklaşımlar, hangi alanda olursa olsun, problemleri doğru tespit etmek ve bunlara köklü çözümler sunmak yerine, günü kurtarmaya yönelik popülist adımlardır.

231 Kadızâdeliler hareketinin taşımış olduğu selefi anlayışın temel karakteristik özelliklerinden biri muhâliflerini "Bid'at" ehlî olmakla itham etmektir. Bkz. Atay, Hüseyin, İslam'ın İnanç Esasları, Ankara, 1992, s. 125.

232 İktisadî gelişmeler ve bunların özel olarak tasavvufî genel olarak da ahlâkî yönü üzerine incelemelerde bulunan Sabri Ülgener, siyâsî, ve içtimâî buhranların yaşandığı dönemlerde bu gelişmelere paralel ve doğru orantılı olarak toplumların da zihniyet gelişim ve değişiklikleri yaşadığını söyler. Bkz. Ülgener, Sabri F., İktisadî Çözülmenin Ahlâk ve Zihniyet Dünyası, İstanbul, 1991, s. 11 vd.

233 Ocak, Kadızâdeliler Hareketi, s. 208.

234 Ocak, a.g.m., ss. 212-213.

235 Lekesiz, M.Hulusi, "Osmanlı İlim Zihniyeti: Teşekküllü Gelişmesi ve Çözülmesi Üzerine Bir Tahlil Denemesi", Türk Yurdu Dergisi, c. XI, sy., 49, (Eylül 1991), ss. 24-25.

Ayrıca ifade etmek gerekir ki İmam Birgivi ile Kadızâdeliler olarak tanınan şahıslar arasında samimiyet ve zihniyet farkı bulunmaktadır.²³⁶

Kadıızâdeliler tartışmasında vâizlerden ve sūfîlerden ön plana çıkan üçer kişi bulunmaktadır. Bunlar

1. Küçük Kadızâde Mehmed Efendi (öl.1045/1635) ve karşısında Abdülmecîd-i Sivâsî Efendi (öl. 1049/1639),
2. Üstüvânî Mehmed Efendi (öl.1072/1661) ve karşısında müellifimiz Abdülehad Nûrî Efendi(1061/1651),
3. Vâni Mehmed Efendi (öl. 1096/1685) ve karşısında Niyazî-i Mısrî (öl 1105/1694).

Tartışmayı başlatan Kadızâdeliler olup, mutasavvıflar cevap veren ve savunan konumundadırlar.

Tartışma konularını üç ana başlık halinde ele alabiliriz:²³⁷

1. Tasavvufî konular: Semâ' deverân ve zikirle ilgili olanları
2. İnanç ve ibâdetlere dâir konular: Hızır'ın sağ olup-olmadığı, ezan ve mevlidin makamla okunabilmesi (teğannî), Hz. Peygamberin ismi duyulunca söylenen salavât (tasliye) ve sahâbeye söylenen tarziyenin câizliği, İbn Arabî'nin küfürle ithâmı, Yezid'e lânet okunması, kabir ziyâretleri, bid'atler, cemaatle nafîle namaz kılmanın câizliği gibi konulardır.
3. İçtimâî Konular: Tütün ve kahve, rüşvet, selam verirken eğilme ve namaz sonrası musâfaha gibi konulardır.

Tartışma konularına dikkat edildiği takdirde, birçoğunun islam inanç ve ibadet esasları açısından aslî hususların olmayıp talî ve hatta bir kısmının âfâkî konular olduğu görülmektedir. Şimdi Abdülehad Nûrî Efendi'nin tartışmadaki yerini ve tartışma konularıyla ilgili fikirlerini görelim.

Naimâ'ya göre, Abdülehad Nûrî Efendi, Kadızâdelilerin el kitabı haline gelen Birgivi'nin *Tarîkat-ı Muhammediyye'sini* alaya alarak tanıdıklarına da böyle yapmaları konusunda teklifte bulunurdu.²³⁸ Bunun üzerine, Abdülehad Nûrî'nin dostlarından biri olan ve Kürd Molla olarak bilinen

236 Bkz. İbrahim Baz, "Kadıızâdeliler Hareketi ve Fikri Referansları İmam Birgivi Arasındaki Zihniyet Farkı", Bakı İslam Üniversitesi Zağatala Şöbesinin Elmi Mecmuası, Zağatala 2007, ss: 7-30.

237 Çavuşoğlu, Semiramis, "Kadıızâdeliler", TDVİA, c. XXIV, s. 100.

238 Naimâ, a.g.e., c.V, s. 2300. Naimâ, Abdülehad Nûrî'nin *Tarîkat-ı Muhammediyye'yi* alaya aldığı belirtmekle birlikte, Abdülehad Nûrî'nin eserlerinde alay ifâdelerine rastlayamadık. Kanaatimizce müellifimiz, Kadızâdelilerin bu esere istinâd ederek türlü tahrik ve tacizlerde bulunmaları münasebetiyle, bu eserin de hatadan beri olmadığını ortaya koymak istemiş ve bu konuda tanıdığı ilim erbabına konuyla ilgili çalışma yapmalarını tavsiye etmiş olmalıdır.

Süleymâniye dersiâmlarından Mehmed Efendi (öl. 1066/1656), *Tarîkat-ı Muhammediyye*'de bulunan zayıf hadislerle ilgili bir eser yazar.²³⁹ Yine Abdülehad Nûrî'nin dostlarından biri olan ve Tatar İmam olarak bilinen, Mehmed Ağa Camii imamı Kefeli Hüseyin Efendi de aynı minvalde bir eser kaleme alır. Naimâ'nın bildirdiğine göre, bu eserler çoğaltılarak elden ele dolaşmaya başlar ve hatta Kadızâdelilerin de eline geçer.²⁴⁰

Abdülehad Nûrî, Kadızâdelilerin yaptığı gibi meydanlara çıkararak insanları dışlayıcı, ilmî olmaktan uzak konuşmalar yapmaktan ziyade, uzlaştırıcı olmayı ve yukarıda belirtildiği üzere dostlarına konuyla ilgili eserler yazmalarını tavsiye etmiş, aynı zamanda kendisi de fikirlerini bu yolla ifâde etme yolunu seçmiştir. Bu açıdan tarih kitaplarında onun Kadızâdeliler hareketindeki konumu hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Bu tartışma ile ilgili en fazla eser kaleme alan kişilerin başında Abdülehad Nûrî Efendi'nin geldiği söylenebilir.²⁴¹

Abdülehad Nûrî Efendi'nin Kadızâdeliler hakkında ön plana çıkan düşüncesi onları "*orta yolu terk eden*" bir grup olarak görmesidir. Nûrî Efendi, Kadızâdelilerden "*kassâs*", "*câvizü'l-haddi'l-vüstâ (orta yolu aşanlar)*", "*ehl-i taassup*" şeklinde bahseder ve onların, herşeyin en iyisini yaptıkları zannında olduklarını söyler.²⁴² Bu yönlerinden dolayı onlara "*zamanımızın âciz evlatları*"²⁴³ der ve onların insaftan uzak mütecâviz tavırlarından dolayı "*el-'Adlü ve'l-İksât beyne't-Tefrîti ve'l-İfrât*" isimli eserini kaleme alır. Bu eserde, "*ifrat ve tefritin vartalarından sakındıracak orta yolu açıklamak bize vâcip oldu*" der.²⁴⁴ Nûrî Efendi, "*Allah bizi fazlı ile "ümmeden vüsta"*²⁴⁵ kıldı ve her zaman bütün işlerde ihsan üzere olmayı ve iktisâdlı davranmayı emretti." der.²⁴⁶ Kısaca diyebiliriz ki, Nûrî Efendi'nin Kadızâdelilere karşı takındığı tavır, *orta yolu* takip etmek olmuştur.

Abdülehad Nûrî yazdığı şiirlerde de Kadızâdeliler hakkındaki düşüncelerini ortaya koymuştur. Aşağıdaki beyitte, Kadızâdelileri hakîkati göremeyen kişiler olarak kabul eder ve onların nezdinde bütün insanlara meşâyihin aydınlattığı yolu görmeyi tavsiye eder:

239 Naimâ, a.g.e., c. V, s. 2300-2301; Arslan, İmam Birgivi, s. 117.

240 Aynı eser, c. V, s. 2301.

241 Eserler ve konuları hakkında geniş bilgi için bkz. Baz, İbrahim, a.g.e., ss269-308.

242 A. Nûrî, el-'Adlü ve'l-İksât beyne't-Tefrîti ve'l-İfrât, vr. 1b.

243 Aynı eser, vr. 2a.

244 Aynı eser, vr. 1b.

245 Bakara Sûresi, 2/143: "İşte böylece sizin insanlığa şahitler olmanız, Rasûl'ün de size şahit olması için mütedil bir ümmet kıldık..."

246 A. Nûrî, a.g.e., vr. 1b.

Körler ile haşr ola²⁴⁷ kim görmeye Hakk'ı
Pür itmiş iken 'âlemi âsâr-ı meşâyih.²⁴⁸

Hülâsa olarak Abdülehad Nûrî Efendi, Kadızâdelileri nefsinin öven, olmadığı halde kendilerini hâmisini ve hizmetkârı gibi görmelerine rağmen, dinin detaylarını bilmeyen ve kendine tabi olanları yoldan çıkararak, kesin ahkâmı göremeyen, taassup ehli ve nasîhattan anlamaz, ancak kendilerine velî süsü veren kişiler olarak tanıtır ve onların şerrinden Allah'a sığınır. Müellifimizin tartışma konularıyla ilgili görüşleri ise şöyledir:

Nûrî Efendi, ilimler arasında bir ayırım yapmaksızın, Allah rızası için olduğu takdirde bütün ilimlerin tahsilinin câiz ve gerekli olduğu kanaatindedir. Aklî ilimler bundan hâlî olamayacağı gibi, Kadızâdelilerin karşısında oldukları ilm-i tasavvufun tahsilinin de, bu ilimler arasında olması gerekliliğine dikkat çeker. İlim öğrenmeyi, varlığın hakikatini anlamaya yönelik bir çaba olarak ele alacak olursak, objektif bir yaklaşımla bütün ilimler insanı mutlak hakîkate götürür. Çünkü varlıkta, vâir edenin işâretleri vardır. Bu işâretler hangi ilim dalı ile anlaşılabilirse, o ilmin tahsilinin cevâzı değil, zarûreti vardır. Ona göre, Hızır hayatta olduğu gibi, İlyas, İdris ve İsa peygamber de hayattadır. "Deverân-ı sûfiyyenin hull u hürmetine mahsus Şâri'den bir delîl-i katî' veyâhut eimme-i erbaadan bir kavli-i şâyî' vakî' olmamıştır."²⁴⁹ Çünkü deverânın zuhûru onlardan sonradır. Deveran, istekle meydana gelen yalnız kuru bir ritüel olmayıp, ilâhî cezbe ile gerçekleşir. O, semâ'daki lezzetin nefsanî değil, aşk ile ortaya çıkan ilâhî ve rûhânî bir lezzet olduğunu söyler.²⁵⁰ Hz. Peygamberin isminin her söylenişinde salavâtın gerekli olduğunu, İslam âlimlerinin ekserinin de bu kanaatte olduğunu söyler.²⁵¹

Tütün ve kahvenin câiz olduğunu dile getirir ve bizzat kendisi kahve içer. Hz. Peygamber'in anne babasının iman üzere vefat ettiklerini dile

247 Abdülehad Nûrî, bu mısralarla "Bu dünyada kör olan kimse, âhirette de ködür, üstelik iyice yolunu şaşırmıştır." mealindeki İsrâ Sûresi'nin 72. âyetine ve " Kim beni anmaktan yüz çevirirse şüphesiz onun sıkıntılı bir hayatı olacak ve biz onukıyânet günü kör olarak haşre-deceğiz; O: Rabbim! Beni niçin kör olarak haşrettin? Oysa ben hakîkaten görür idim!, der." mealindeki Tâhâ Sûresi'nin 124. ve 125. âyetlerine telmih yapılmaktadır.

248 A. Nûrî, Dîvân,,vr. 8a.

249 A. Nûrî, Deverân, s. 1.

250 Sûfilerin Allah'ı hatırlatan ilâhîleri dinleyerek, cezbelenmesi veya deverân yapmasına hususunda Kur'an-ı Kerim'de (Mâide Sûresi, 5/83) ashâbın anlatılan şu özelliklerinin methedildiğine dikkat çekerler: "Rasûle indirilene duydukları zaman, hakkı tanıklıklarından dolayı gözlerinden yaşlar boşandığını görürsün."

251 A. Nûrî, el-'Adlû ve'l-İksât beyne't-Tefrîti ve'l-İfrât, vr. 9a. Tasliye konusunda Dihlevî, Hz. Peygamberi hayırla anmanın Allah'a yönelmenin en güzel yollarından bir olduğu ve daha önemlisi Allah'tan ona rahmet etmesini dileyerek peygamberi yanlış bir tavır sergileyerek tanırlaştırma yolunun da kapatılacağını söyler. Dihlevî, Hücetillâhî'l-Bâliğa, c. II, s. 208.

getirir.²⁵² Bidatler konusunda ise, “her bid’at dalâlettir” ibâresinin âm olduğunu ve bunun tahsisinin bulunduğunu söyler. Ona göre bid’atin dalâlet olmasının sebebi “çirkin” olmasına bağlıdır. Buna göre hadisin asıl anlamının “Küllü bid’atin kabîhatün dalâlatün” ve “küllü bid’atin haseneteün hidâyetün” şeklinde anlaşılması gerektiğini söyler.²⁵³ Ona göre kabir ziyâreti, muvahhidlerin kalbinde dînî faydalar doğuran İslam’ın şiarlarından biridir²⁵⁴ ve kabir ziyâreti sözlü, fiilî ve takrîrî bir sünnettir.²⁵⁵ Abdülehad Nûrî Efendi, sûfilere göre nâfile namazları cemaatle kılmanın kerih değil, ittifak ile câiz olduğunu söyler.²⁵⁶ “Eşyânın zikri hâl ile midir kâl ile midir?” hususunda eşyânın zikrinin kâl ile olduğu görüşünü kabul eder. Buna eşyânın zikrini duyabilmek için tevhîdin sırrının kalbe yerleşmesi gerekir.

Hudâ tevhîdün esrârın gönülde eylese ikâ’

Sadâ-yı hûyî eylerdi kamu eşyâ sana ismâ’²⁵⁷

SONUÇ

Abdülehad Nûrî Efendi, gerek ilmî yetkinliğinin ve gerekse tasavvufî derinliğinin ve samimiyetinin doğal bir neticesi olarak, zâhiri anlamda döneminin en önde gelen şeyhleri arasında görüldüğü gibi, birçok büyük mutasavvıfın beyânı, kendisinin de Ayasofya Camii kürsüsünden “*Gönül maksûdunu buîdu / Cihan ervâr ile doldu / Bugün Nûrî imam oldu / Uyan gelsin bu meydâna*” şeklinde irticâlen dile getirdiği itirâfî ile, zamanının kutbu olarak kabul edilmiştir. Tasavvufî anlamda irşâd hizmetlerine devam ederken bir yandan da selâtin câmilerinden sırâsıyla Fâtih, Bâyezid ve Ayasofya câmilerinde Cuma vaizliği yapmıştır.

Çok sayıda kudretli halîfeler yetiştirmiş, zamanında İstanbul’un önemli kırk civârındaki tekkesi onun kurucusu olduğu Sivâsiyye’ye hizmet vermiştir. Ancak, XVIII. yüzyıldan itibaren Osmanlı devletinin kemâlden zevâle doğru yürümesine paralel olarak, Sivâsiyye’de gerek tekke ve gerekse hizmet verecek halîfeler yetiştirememiş olması sebebiyle devamlı bir küçülme ile, tekkelerin kapatıldığı XX. Yüzyılın ilk çeyreğinde sadece iki şeyh ve bir tekke ile varlığını sürdürebilmiştir. Bunun yanında, Sivas’taki mevcûdiyetini koruyan Sivâsiyye’nin kendisinden ayrıldığı Şemsiyye kolunda da aynı tarihe kadar irşad hizmetleri devam etmiştir.

252 A. Nûrî, Tercüme-i Te’dübü’l-Mütemerridîn, vr. 2b.

253 A. Nûrî, el-‘Adlû ve’l-İksât beyne’t-Tefrîti ve’l-İfrât, vr. 6a.

254 A. Nûrî, İsbâtü’l-Âlim ve’ş-Şu’ûr limen Kâne min-Ehli’l-Kubûr, vr. 1b.

255 A. Nûrî, a.g.e., vr. 3a.

256 Aynı eser, vr. 2b.

257 A. Nûrî, Dîvân, vr. 33b, Der-Beyân-ı Püser-ı Dil ve Hâne-i Tâlib-i ‘Âşık Mevcûdest,1.

Abdülehad Nûrî Efendi, çok sayıda kıymetli eser kaleme almış velûd bir yazar, tasavvufî neş'e ile yazdığı onlarca şiiri ünlü bestekarlarca bestelenmiş önemli bir tekke şâiri, yetiştirdiği büyük hâlifeler ve hizmet yürüttüğü onlarca tekke ve Sivâsiyye'nin müessisi olarak kendi döneminde ve sonraki yüzyıllarda birçok kişiyi etkilemiş XVII. yüzyılın en önde gelen sûfîlerinden biridir.

Kadızedeliler-Sivasiler tartışmasının en önemli aktörlerinden biri olan Abdülehad Nûrî Efendi'ye göre de Kadızedeliler, orta yolun dışına çıkmış, haddi aşan, söylediklerinin dahi künhüne vâkîf olmayan, ilimleri amele varmayan ve takvaya götürmeyen, asırlardır tartışılan ve üzerinde ittifak sağlanamayan tâli ve ihtilafli meseleleri, itikâdî ve en mühim meselelermiş gibi gündeme getirerek böylece işlerin en iyisini yaptıkları zannında olan, şöhret sevdalısı vâizlerdir.

Kaynakça

- Abdülehad Nûrî, *el-'Adlî ve'l-İksât beyne't-Tefrîti ve'l-İfrât*, Beyazıt Ktp., Veliyyüddin Efendi Bl., nr. 1827/6, vr. 104b-112a
- ___, *Mir'âtü'l-Vücûd ve Mirkâtü's-Şuhûd*, Süleymâniye Ktp., Hasan Hüsnü Paşa Bl., nr. 1193.
- ___, *Risâletün Müte'allikatün bi-Tayyi'l-Mekân*, Beyazıt Ktp., Veliyyüddin Efendi Bl., nr. 1827/10, vr. 142b-144a
- ___, *Riyâzu'l-Ezkâr ve Hiyâzu'l-Esrâr*, Süleymâniye Ktp., Mihrişah Sultan Bl., nr. 212.
- ___, *Kasmu'l-Mübtedi'in bi-Sinâni's-Sünne*, Beyazıt Ktp., Veliyyüddin Efendi Bl., nr. 1827/2, vr. 19b-31b.
- ___, *İsbâtü'l-Âlim ve's-Şu'ûr limen Kâne min-Ehli'l-Kubûr*, Beyazıt Ktp., Veliyyüddin Efendi Bl., nr. 1827/7, vr. 112b-124b.
- ___, *Risâletün Müteallikatün bi-Kaolihî Te'âlâ "ve en-Leyse li'l-İnsâni illâ mâ-Se'â*, Beyazıt Ktp., Veliyyüddin Efendi Bl., nr. 1827/8.
- ___, *İnkâzu't-Tâlibîn 'an-Mehâvi'l-Gâfilîn*, Beyazıt Ktp., Veliyyüddin Efendi Bl., nr. 1827, vr. 133b-141b
- ___, *Hikmetü't-Te'âruz fi Sûreti't-Tenâkuz*, Köprülü Ktp., nr. 1590
- ___, *Te'dîbü'l-Mütemerriidîn*, Beyazıt Ktp., Veliyyüddin Efendi Bl., nr. 1827/4.
- ___, *Tercüme-i Te'dîbü'l-Mütemerriidîn*, Beyazıt Ktp., Veliyyüddin Efendi Bl., nr. 1827/5.
- ___, *Risâletün fi-Deverâni's-Sûfiyye*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmut

Efendi Bl. nr. 3044/2.

____, *Terceme-i Risâle-i Deverânî's-Sûfiyye*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi Bl., nr. 3122/2.

____, *Dîvân*, Süleymâniye Ktp., Mihrişah Bl., nr. 159.

____, *Silsilenâme-i Abdülehad Nûrî*, Süleymâniye Ktp., Çelebi Abdullah, 172, vr. 83a-86b. (Abdülehad Nûrî'ye ait omayıp, onun adına kayıtlıdır.)

Abdulkadiroğlu, Abdülkerim-Özsoy, Ülkü Ayan, *Safranbolu Meşhurları*, 1. Baskı, Ankara 2000.

Ahmet Refik, *Osmanlı'da Hoca Nüfûzu*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 1997.

Akkaya, Hüseyin, *Abdülâhad Nûri ve Divanı*, Kitabevi Yay., İstanbul 2003.

____, "XVII. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde Görülen Fikir Hareketlerinde Kadızâdeliler-Sivâsiler Tartışması", *Osmanlı*, Editör: Güler Eren, c. VII.

Akkuş, Mehmed, *Abdullah Salâhaddîn-i Uşşakî (Salâhi)'nin Hayatı ve Eserleri*, MEB Yay., 1998.

____, "Tasavvufun Anadolu'ya Girişi ve İslamlaşmada Rolü", *Tanımı Kaynakları ve Tesirleriyle Tasavvuf*, haz.: Coşkun Yılmaz, Seha Neşriyat, İstanbul, 1991.

Arslan, Tekin, *Edebiyatımızda İsimler ve Terimler*, Ötüken Yay. İkinci Basım, İstanbul 1999.

Arslan, Ahmet Turan, *İmam Birgivi Hayatı, Eserleri ve Arapça Tedrisâtındaki Yeri*, Seha Neşriyat, İstanbul 1992.

Aşkar, Mustafa, "Bir Türk Tarîkatı Olarak Halvetiyye'nin Tarihî Gelişimi ve Halvetiyye Silsilesinin Tahlili", *AÜİFD*, c. XXXIX, s. 542.

Atay, Hüseyin, *Hüseyin, İslam'ın İnanç Esasları*, Ankara 1992.

Aynî, Mehmed Ali, *Tasavvuf Tarihi*, sad.: Hüseyin Rahmi Yananlı, Kitabevi Yay. İstanbul 1992.

Ayvansarâyî, Hüseyin, *Mecmuâ-i Tevârih*, haz. Fahri Ç. Derin-Vahid Çabuk, İstanbul 1985.

Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Ârifin Esmâü'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin*, İstanbul 1951.

Barkan, Ömer Lütfi, "Kolonizatör Türk Dervişleri" *Vakıflar Dergisi*, c. II, ss. 279-304.

Baz, İbrahim, *Abdülehad Nûrî-i Sivâsî*, İnsan Yayınları, İstanbul 2007.

- _____, "Kadızeliler Hareketi ve Fikri Referansları İmam Birgivi' Arasındaki Zihniyet Farkı", Bakı İslam Üniversitesi Zaqatala Şöbesinin Elmi Mecmuası, Zaqatala 2007.
- Bilmen, Ömer Nasuhî, *Büyük Tefsir Tarihi (Tabakâtü'l- Müfessirîn)*, Bilmen Yay., İstanbul 1974.
- Brockelmann, Carl, *Geschichte der Arabischen Litteratur Supplementband*, Leiden, 1937-1942.(GAL).
- Bursalı, Mehmed Tâhir, *Meşâyih-i Osmâniyeden Sekiz Zâtın Terceme-i Ahvâli*, İstanbul 1318.
- _____, *Osmanlı Müellifleri I-II-III ve Ahmet Remzi Akyürek-Miftâhu'l-Kulûb ve Esâmî-i Müellifîn Fihristi* (Haz: Mustafa Tatçı-Cemal Kurnaz), Bizim Büro Basımevi, Ankara 2000.
- _____, "Şeyh Abdülehad en-Nûrî" (Terâcim-i Ahvâl), *Sırât-ı Müstakîm*, VII, (161), 9. 1327, s. 69.
- Cebecioğlu, Ethem, "İslam Tebliğcileri Olarak Mutasavvıflar", I. Somuncu Baba ve es-Seyyid Hulûsi Efendi Sempozyumu Tebliğleri, haz. İhsan Özkes, İstanbul 1991.
- _____, "Seyyid Ali Hemedânî'nin Keşmir'de İslâmı Yayma Faaliyetleri ve Siyâsî Düşünceleri", Tanımı, Kaynakları ve Tesirleriyle Tasavvuf, ss. 101-132;.
- _____, "Güney Asya'da İslâm'ın Yayılmasında Süfîlerin Rolü", *AÜİFD*, c. XXXI-II, Ankara 1992.
- Clayer, Nathalie, *Mystques Etat et Societi Les Halvetis dans l'aire balqaninique de la fin du XVe siecle a nos jours*, Leiden 1994.
- Coşkun, Ali Osman, *Simkeşzâde Feyzî ve Dîvânı (İnceleme-Metin-İndeks)*, Gazi Üniv. SBE., (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 1990.
- Coşkun, Ali Osman, *Abdülâhad Nûrî Dîvânı*, M.E.B. Yay., İstanbul 2001.
- Çapanoğlu M S., "Dördüncü Murad Devrinde Fıkıhçı Yobazların Dâvâsı" *Tarihten Sesler*, c. I, sy., 2 (Şubat 1943).
- Çavuşoğlu, Semiramis, *The Kadizâdeli Movement: An Attemp of Şerî'at-Minded Reform in the Ottoman Empire*, (Basılmamış Doktora Tezi), Princetun University, 1990.
- Çavuşoğlu, Semiramis, "Kadızeliler", *DİA*, c. 24, s. 100.
- Çelik, Nilüfer, *Abdülâhad Nûrî ve Divanını Tenkitli Metni* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), FÜSBE, Elazığ 1999.
- Çetin, Osman, *Anadolu'da İslâmiyetin Yayılışı*, İkinci Baskı, İstanbul 1990.

- Demiriz, Yıldız, *Eyüp'de Türbeler*, KB. Yay., Ankara 1989.
- Eraydın, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, MÜİF. Vakfı Yay., Beşinci Basım, İstanbul 1997.
- Erdemir, Avni, *Anadolu Sahası Musikişinas Divan Şâirleri*, Türk Sanatı ve Eğitimi Vakfı Yay., Ankara 1999.
- Erdoğan, Kenan, *Niyâzî-i Mısrî Dîvânı*, Akçağ Yay., Ankara 1988.
- Ergun, Sadettin Nüzhet, *Türk Mûsikîsi Antolojisi*, İst., 1942.
- Fârâbî, *el-Medînetü'l-Fâzıla*, çev: Ahmet Aslan, KB Yay., Ankara 1990.
- Fındıklılı İsmet Efendi, *Tekmiletüş Şakâik fi Ehli'l-Hakâik*, (neşr.: Abdülkâdir Özcan), Çağrı Yay., İst., 1989.
- Fırat, Erdoğan, *Şahsiyet Gelişiminde Teobenin Fonksiyonu*, (Doçentlik Tezi, Ankara 1982.
- Fidan, Mehmet Emin, *Tarihi Gelişimi İçerisinde Sûfîlik*, İstanbul 1997.
- Filiz, Şahin, *İslam Felsefesinde Mistik Bilginin Yeri*, İnsan Yay., İstanbul 1995.
- Fîruzâbâdî, Muhammed b. Yakub, *el-Kâmûsu'l-muhît*, Beyrut 1991.
- Freud, Sigmund, *Neue der Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*, (Psikanaliz Üzerine), çev: A. Avni Öneş, Say Yay., İstanbul 2001.
- Gazâlî, Ebû Hâmid, *İhyâ u Ulûmi'd-Dîn*, Temel Neşriyat, İstanbul 1985.
- ___, *İhyâ u Ulûmi'd-Dîn*, ter.: Ahmet Serdaroğlu, İstanbul 1975.
- ___, *Kimya-yı Saâdet*, çev: Faruk Meyan, Bedir Yay., İstanbul 1979.
- Gölpınarlı Abdülbâki, *Melâmîlik ve Melâmîler*, İstanbul 1992.
- ___, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İnkılap ve Aka Yay., İstanbul 1983.
- Gölpınarlı Abdülbâki, *Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, trs.Yay., İstanbul 1977.
- ___, "Şemsiyye", *İA*, c. X, s. 423.
- ___, *Yunus Emre ve Tasavvuf*, İnkılap Kitabevi, İst., 1992.
- Gözütok, Şakir, *Tasavvufta Şahsiyet Eğitimi*, Seha Neşriyat, İstanbul 1996.
- Gündoğdu, Cengiz, *Bir Türk Mutasavvıfı Abdülmecîd Sivâsî*, KB Yay., Ankara 2000.
- ___, "XVII. Yüzyılda Tekke-Medrese Münâsebetleri Açısından Sivâsîler-Kadı-zâdeliler Mücâdelesini", *İLAM*, c.III, sy. I (Ocak-Haziran 1998).
- ___, "Türk Tasavvuf Kültürü'nde Bir Şeyh Ailesi: Şemsî-Sivâsîler", *Türkler*, (Ed: H. Celal Güzel), Ankara 2002.
- Halaçoğlu, Yusuf, *XVI-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, Ankara 1996.

- Harîrîzâde Mehmed Kemâleddîn, *Tibyânu Vesâili'l-Hakâik fi Beyâni Selâsili't-Terâik*, Süleymaniye Ktp., İbrahim Efendi Bl., nr. 430-432.
- Has, Şükrü Selim, "*Halebî İbrahim b. Muhammed*", *DİA*, İst., 1997.
- Haskan, Mehmet Mermi, *Eyüp Tarihi*, Türk Turing Turizm İşletmeciliği Vakfı Yay., İstanbul 1993.
- Heyet, "Abdülahad Nuri", *Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi*, İstanbul 1983.
- Heyet, *Evlialar Ansiklopedisi*, Türkiye Gazetesi Yay., İstanbul 1992.
- Hocazâde Ahmed Hilmi, *Ziyâret-i Evliyâ*, İstanbul 1325.
- Işın, Ekrem, "Abdülahad Nuri", *Düinden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul 1994.
- _____, "Abdülahad Nuri", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, Yapı ve Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 1999.
- _____, "Abdülahad Nuri", *DBİA*, c. I. s. 21.
- İnalçık, Halil, "*Osmanlı Tarihine Toplu Bir Bakış*", *Osmanlı*, c. I, s. 110.
- İsen, Mustafa, "Divân Şâirlerinin Tasavvuf ve Tarikat İlişkileri" *Milli Eğitim*, sy.: 84 (Nisan 1989).
- _____, "Mutasavvıflara, Sûfi Şâirlerce Yazılan Mersiyeler ve Sufi Düşüncesine Göre Ölüm", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, VII(1991-92).
- John S. Trimingham, *The Sufi Orders in Islam*, Oxford 1998.
- Kara, Mustafa, "Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar", *Osmanlı Ansiklopedisi*, Tarih-Medeniyet-Kültür, İz Yay., İstanbul 1996.
- Karagöz, Mehmet, "Osmanlı Fikir Hayatında Kadızâdeliler", *Türkler*, Edit: Komisyon, Ankara, 2002, c. XI, s. 141.
- Katip Çelebi, *Mizânu'l-Hak fi İhtiyâri'l-Ehakk (İslam'da Tenkit ve Tartışma Usûlü)*, haz: Süleyman Uludağ, Mustafa Kara, Marifet Yay., İstanbul 2001.
- _____, *Bozuklukların Düzeltmesinde Tutulacak Yollar (Düstûru'l-Amel li-İslâhi'l-Halel)*, haz.: Ali Can, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1982.
- Kehhale, Ömer Rıza, *Mu'cemü'l-Müellifin*, İstanbul, 1901.
- Kemikli, Bilal, *Sun'ullah Gaybî Dîvânı* (inceleme-metin), MEB Yay., İstanbul 2000.
- _____, "Sivaslı Şâir-Mutassavvıf Abdülehad Nûri ve Bir Şiiri", *Sivas Altıncı Şehir*, yıl:1, sy. 2, (Nisan-Haziran), 1997.

- , “Yunus Yolunda Bir Mutasavvıf Şâir: Oğlanlar Şeyhi İbrahim Efendi”, VII, Uluslar arası Türk Halk Edebiyatı Semineri, 7-9 Mayıs 1997 Eskişehir.
- Kemiksizzâde Saffet Mustafa, *Nuhbetü'l-Âsâr min Ferâidi'l-Eşâr*, İÜ. Ktp., Türkçe yazma, nr. 6189.
- Kılıç, Rüya, “Sivas’tan İstanbul’a Bir Tarikat Portresi: Şemsiyye ve Sivâsiyye”, *Türkler*, (Ed: H. Celal Güzel), Ankara, 2002, c. XI, ss. 120-127.
- Koçi Bey, *Koçi Bey Risâlesi*, sad: Zuhuri Danuşman, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1985.
- Köprülü, Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, DİB. Yay., Yedinci Baskı, Ankara 1991.
- Lekesiz, M.Hulusi, XVI. Yüzyıl Osmanlı Düzenindeki Değişimin Tasfiyeci (Püritanist) Bir Eleştirisi: Birgivi Mehmed Efendi ve Fikirleri, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 1997.
- , “Osmanlı İlim Zihniyeti: Teşekkülü Gelişmesi ve Çözülmesi Üzerine Bir Tahlil Denemesi”, *Türk Yurdu Dergisi*, c. XI, sy., 49, (Eylül 1991), ss. 24-25.
- Mantran, Robert, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, çev: Server Tanilli, İstanbul 1992.
- Massignon, Louis, “Tarikat”, *İA*, İstanbul, 1974, c. XII, s. 15.
- Mayer, Hans George, “İçtimâî Tarih Açısından Osmanlı Devletinde Ulemâ-Meşâyih İlişkileri” ter. Hüseyin Zamantılı, *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, sy. IV, yıl, IX, Ekim 1980, ss. 55.
- , “XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nda Dinde Tasfiye (Püritanizm) Teşebbüslerine Bir Bakış: Kadızâdeliler Hareketi”, *Türk Kültürü Araştırmaları*, yıl: XVII-XXI/1-2, (1979-1983), Ankara, 1983, ss. 208-225.
- Mehmed Sami’, *Esmâr-ı Esrâr*, İstanbul 1316.
- Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmâni (The Ottoman National Biography)*, I-IV, İstanbul, 1308/1890-1315/1897.
- , *Sicill-i Osmâni*, Haz: Nuri Akbayır, Kültür Bakanlığı ve Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Kalkınma Vakfı Ortak Yayını, İstanbul 1996.
- Morgan, Clifford, *Psikolojiye Giriş*, (çev.: Kurul), Ank., 1984.
- Muslu, Ramazan, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (18. Yüzyıl)*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2003.

- Müstakimzâde, *Hülâsâtü'l-Hediyye*, Millet Ktp., Ali Emirî Bl. nr. 1082.
- _____, *Mecelletü'n-Nisâb fi'n-Nesebi ve'l-Künâ ve'l-Elkâb*, KB Yay., Ankara 2000.
- _____, *Terâcim-i Ahvâl-i Şüyûh-ı Ayasofya*, Sül. Ktp., Es'ad Ef., 1716/2.
- Naimâ, Mustafa Efendi, *Naîmâ Tarihi*, (*Ravzatü'l-Hüseyn fi Hülâsât Ahbârî'l-Hafkâyn*), çev: Zuhuri Danışman, Zuhuri Danışman Yay., İstanbul 1967.
- Nazmî, Muhammed, *Hediyyetü'l-İhvân*, (Osman Türer tarafından hazırlanan doktora tezi olarak hazırlanan tahkikli metin), Ankara 1982.
- _____, *Dîvân*, Topkapı Sarayı Müzesi Ktp., Hazine, nr. 920.
- Ocak, Ahmet Yaşar, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler (15-17. Yüzyıllar)*, İstanbul 1998.
- Oğlanlar Şehyi İbrahim, *Müfid-i Muhtasar*, haz.: Bilal Kemikli, Kitabevi Yay., İstanbul 2003.
- Öz, Mehmed, "Onyedinci Yüzyılda Osmanlı Devleti: Buhran, Yeni Şartlar ve Islahat Çabaları Hakkında Genel Bir Değerlendirme", *Türkiye Günlüğü*, sy., 58 (Kasım-Aralık 1999), ss. 48-53.
- Özcan, Abdülkadir, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Duraklama ve Gerilemesinin Sebepleri Hakkında Bazı Tespitler ve Alınan Tedbirlere Genel Bir Bakış", *İlim ve Sanat*, sy. 44-45 (1997), s. 23.
- Özdamar, Mustafa, *Dersââdet Dergâhları*, Kırk Kandil Yay., İstanbul 1994.
- _____, *Pîrân*, Kırk Kandil Yay., İstanbul 2002.
- Öztuna, Yılmaz, *Büyük Türk Mûsikîsi Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1990.
- Öztürk, Necati, *Islamic Orthodoxy, Among The Ottomans In The Seventeenth Century With Special Referance to The Qâdı-zâde Movement*, (Basılmamış Doktora Tezi), Edinburg Üniversitesi 1981.
- Pakalın, M.Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü (I-III)*, MEB Yay. İst., 1993.
- Recep Sivâsî, *Necmü'l-Hüdâ fi Menâkıbı'ş-Şeyh Şemseddin Ebu's-Senâ*, Süleymâniye Ktp., Lala İsmâil Kitaplığı, nr. 694/2.
- Recep es-Sivâsî, *Hidayet Yıldızı (Necmü'l-Hüdâ)*, Ter: Hüseyin Şemsi Güneren, Haz.: M.Fatih Güneren, Seçil Ofset, İstanbul 2000.
- Safâyî, Mustafa, *Tezkiratu'ş-Şuarâ*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi Bl., nr. 2549, vr. 266a.)
- Sakaoğlu, Necdet, "Kadızedeliler-Sivâsîler", *DBİA*, c. IV, ss. 367-369.

- Serin, Rahmi, *İslam Tasavvufunda Halvetîlik ve Halvetîler*, Petek Yay., İstanbul, 1984.
- Suraiya, Faroghi, "İktisat Tarihi 17. ve 18 Yüzyıllar", *Türkiye Tarihi*, İstanbul, 1995, c. II, s. 191-196.
- Sûzî Ahmed Efendi, *Dîvân-ı Sûzî*, Mustafa Efendi Matbaası, İstanbul 1290.
- Sûzî, Ahmed Efendi, *Silsile-i Pîrân li Meşâyihî'l-Halvetiyye*, Süleymaniye Ktp., Osman Huldi Öztürkler, nr. 63.
- _____, *Dîvân-ı Sûzî*, Mustafa Efendi Matbaası, İstanbul 1290.
- Sühreverdî, *Avârifü'l-Meârif*, haz: H.Kâmil Yılmaz-İrfan Gündüz, İslam Dergisi Hediyesi, İstanbul 1990.
- Şapolyo, Enver Behnan, *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*, Türkiye Yay., İstanbul 1964.
- Şeker, Mehmet, *Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması*, Ankara 1991.
- Şemseddin Samî, *Kâmus-i Türkî*, İstanbul 1317.
- Şengel, Ali Rıza, *Türk Musikîsi Klasikleri*, Yayına Haz.: Yusuf Ömürlü-Abdulkadir Töre. Kubbealtı Yay., 1982.
- Şeyhî, Mehmed Efendi, *Vekâyiü'l-Fudalâ*, haz. Abdülkadir Özcan, İstanbul, 1989.
- Tabibzâde Zâkir Mehmed Şükrü, *Die Istanbuler Derwish-Konvente Und Ihre Scheiche (Mecmûai Tekâyâ)*, haz. M. Serhan Tayşi, Berlin 1980.
- Tabibzâde Zâkir Mehmed Şükrü, *İstanbul Hânkâhları Meşâyihî*, haz: Turgut Kut, Harvard 1995.
- Tanman, M.Baha, "Halvetîlik", *DBİA*, c. III, s. 534.
- _____, "Sivâsî Tekkesi", *DBİA*, c. VII, s. 16.
- Tevfik, *Mecmûatü't-Terâcim*, İÜ Ktp., TY. nr. 192. (Tevfik, Tezkire)
- Tuman, Nail, *Tuhfe-i Nâilî*, (*Divan Şairlerinin Muhtasar Biyoğrafileri*), 31 Mart 1949, "Nûrî" md., c. 2, s. 1103.
- Türer, Osman, *Şeyh Mehmed Nazmî, Hayatı, Eserleri ve Hediyyetü'l-İhvân'ı -II (Metin)*, AÜİF, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1982.
- _____, *Türk Mutasavvıf ve Şairi Muhammed Nazmî*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1988.
- _____, "Batının İslâmı Tanımının Tasavvuf'un Rolü", Tanımı, Kaynakları ve Tesirleriyle Tasavvuf, Seha Neşriyat, İstanbul.

- ____, "Orta Asya'da İslâm'ın Yerleşmesi ve Muhâfazasında Tarîkatların Rolü", *İlim ve Sanat*, sy. 35-36, (Temmuz 1992).
- Uçman, Abdullah, "Abdülahad Nuri", *Büyük Türk Klasikleri*, Ötüken-Söğüt Yay., İstanbul 1987.
- ____, "Abdülahad Nûrî", *DİA*, c.I, s. 179.
- ____, "Abdülahad Nuri", *Sahabeden Günümüze Allah Dostları*, Şule Yay., İstanbul 1995.
- Unan, Fahri, "Dinde Tasfiyecilik Yahut Osmanlı Sünniliğine Sünnî Muhâlefet: Birgivî Mehmet Efendi", *Türk Yurdu*, sy., 36, Ankara 1990.
- ____, Osman, Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi, Seha Neşriyat, İstanbul 1995.
- Unat, Faik Reşit, *Hicrî Takvimleri Milâdi Tarihe Çevirme Kılavuzu*, TTK. Basımevi, Ankara 994.
- Uşşâkîzâde, Seyyid İbrahim, *Zeyl-i Şakâik* (Hans Joachim Kissling tarafından önsöz ve alfabetik fihrist ilavesiyle yapılan tıpkıbasım), Wiesbaden 1965.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, TTK Yay., Ankara 1988.
- Üçer, Müjgan, Yunus İzinde Bir Şâir: Nûrî-i Sivâsî (Abdülahad Nûrî), *Revak*, 1993.
- Ülgener, Sabri F., *İktisâdî Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası*, İstanbul 1991.
- Vassaf, Hüseyin, *Sefîne-i Evliyâ-yı Ebrâr Şerh-i Esmâr-ı Esrâr*, Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 2305-2309.
- Vicdânî, Sâdık, *Tomar-ı Turûk-ı 'Aliyye (Tarîkatlar ve Süsileleri)*, haz: İrfan Gündüz, Enderun Kitabevi, İstanbul 1995.
- Yalçın, Ayhan, *Gönül Sultanları İstanbul Evliyâları ve Ziyâret Yerleri*, Çelik Yay., İstanbul 1996.
- Yılmaz, Hasan Kâmil, *Aziz Mahmud Hüdâyî (Hayatı, Eserleri, Tarîkatı)*, Erkam Yay., İstanbul 1999.
- ____, Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar, Ensar Yay., İstanbul, 2000.
- Yılmaz, Necdet, *Abdülahad Nûrî-i Sivâsî ve Mir'âtü'l-Vücûd ve Mirkâtü'ş-Şühûd Adlı Eseri*, Yüksek Lisans Tezi, MÜSBE, İstanbul 1993.
- ____, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (Sûfiler Devlet ve Ulemâ)*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2001. (Yılmaz, OTT)
- ____, *Osmanlı'da Tasavvuf ve Mutasavvıflar ve XVII. Asırda Yunus İzinde Bir Âlim Sûfî Abdülahad Nûrî Efendi*, (Yayımlanmamış makale)

_____, "Bâli-zâde Hasan Bey'in Midilli Adasındaki Vakfiyesi", (EV.VKF. 1032 Ra. A. 5/76), (Yayınlanmamış makale)

Yurdaydın, Hüseyin Gazi, *İslam Tarihi Dersleri*, Ankara 1971.

Zilfi, Madeline C. "The Kadızâdelis: Discordent Revivalism in Seventeenth-Century Istanbul, *Journal of Near Eastern Studies*, 4 (1986), çev: Hulusi Lekesiz, "Kadızâdeliler: Onyedinci Yüzyıl İstanbul'unda Dinde İhyâ Hareketleri", *Türkiye Günlüğü*, sy.: 58 (Kasım-Aralık, 1999).